

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

KATEDRA TEORIE KULTURY - KULTUROLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Kryštof Mrnka

UDRŽITELNÝ VÝVOJ A URBANISMUS
(KULTUROLOGICKÁ ANALÝZA)

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND URBANISM
(CULTUROLOGICAL ANALYSIS)

Děkuji PhDr. Vladimíru Czumalovi, CSc. za podnětné rady a za inspiraci z výuky i vycházek městy.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V dne

podpis

Anotace:

Práce pojednává o vývoji urbanismu a udržitelného rozvoje a o jejich syntéze. Zaměřuje se na teoretické i praktické stránky, na případových studiích a příkladech ukazuje možnosti a meze obou. Integrální součástí je i přístup kulturologický a kritické zhodnocení témat.

Klíčová slova: urbanismus, udržitelný rozvoj, kulturní antropologie.

Anotation:

The thesis deals with the history of urbanism and sustainable development and their synthesis. It focuses on both theoretical and practical aspects, using case studies and examples it demonstrates the possibilities and limitations of both. Culturological approach and critical review of the topics form an integral part of the work.

Key words: urbanism, sustainable development, cultural anthropology.

Obsah

Seznam zkratk:	6
1. Úvod	8
2. Momenty z vývoje urbanismu	10
2.1. Evropská větev	11
2.2. Města klasického urbanismu	14
3. Svěbytnost Českého Krumlova	16
4. Totální plány novověku	19
4.1. Problémy měst	20
4.2. Velkoměsta	23
4.3. Organická odbočka	24
5. Udržitelný rozvoj	27
6. Kulturně - antropologický pohled	31
6.1. Kungové	32
6.2. Potřeby a udržitelnost z hlediska antropologie	36
6.3. Psychologický pohled	39
7. Kořeny udržitelnosti	41
7.1. Různá pojetí udržitelného rozvoje	43
7.2. Problém růstu ekonomiky	44
7.3. Odvrácená strana úspěchu	48
7.4. Summity, akce OSN	49
8. Urbanismus v novém světle	54
8.1. Bombaj	57
8.2. Přístupy k urbanismu	59
9. Nedostatky urbanistického plánování	62
9.1. Kulturně - ekologické zastavení	64
10. Případové studie	66
11. Příklady udržitelného urbanismu	70
12. Vize	73
13. Závěr	76
14. Literatura	77

Seznam zkratek:

CIAM (Congrès internationaux d'architecture moderne) - Mezinárodní shromáždění moderní architektury

SEA - Strategic Environmental Assessment - Zhodnocení strategického záměru z hlediska životního prostředí

EIA - Environmental Impact Assessment - Zhodnocení dopadu na životní prostředí

BBC - British Broadcasting Corporation - Britská Vysílací společnost

OSN - Organizace Spojených národů (anglicky UN - United Nations)

FAO - Food and Agriculture Organization of the United Nations - Organizace pro jídlo a zemědělství při Organizaci spojených národů

Mtoe - Million tonnes of oil equivalent - Milion tun ropného ekvivalentu

MIT - Massachusetts Institute of Technology - Massachusettský technologický institut

MW - Mega Watt

HDP - Hrubý domácí produkt

IEA - International Energy Agency - Mezinárodní energetická agentura

TPES - Total primary energy supply - Celková dodávka primární energie

UNU - United Nations University - Universita Organizace Spojených národů

USA - United States of America - Spojené státy americké

USD - United States Dollar - americký dolar

ÚSES - Územní systém ekologické stability

PPP - Purchasing Power Parity - parita kupní síly

RTPI - Royal Town Planning Institute - Královský institut městského plánování

TJ - Terra Joul

Toe - Tonnes of oil equivalent - tuny ropného ekvivalentu

SWOT - Strong points, Weak points, Opportunities, Threats - Silné stránky, slabé stránky, příležitosti, hrozby

WCED - World Commission on Environment and Development - Světová komise pro životní prostředí a rozvoj

WHO - World Health Organization - Světová zdravotnická organizace

1. Úvod

Přítomná práce má několik cílů. Chce na jednom místě objasnit pojem udržitelného rozvoje, pojednat o vývoji urbanismu, podívat se na současné proudy v něm, vyjavit, co je to udržitelný urbanismus. Nedílnou součástí je i můj záměr zabývat se tématy jaksí filosoficky - totiž pokus zhodnotit problémy udržitelnosti a urbanismu kriticky, ukázat jejich proměnlivost a názorovou pestrost, doložit tedy, že se jedná o otevřená pole, kam může myšlenkově i pomocí činnosti přispívat snad každý člověk. Snažím se o metodu hledačskou, protože věřím, že neustálé přehodnocování, dotazování, nespokojení se s konečnými odpověďmi může posunovat udržitelnost a urbanismus (a snad každou disciplínu) do nových směrů. Proto usiluji o to, vyvolávat u čtenáře spíše otázky, podněcovat jej k vlastnímu přemýšlení, inspirovat jej, aby si vytvořil svůj vlastní pohled na témata, ukázat, že se dá na udržitelnost a urbanismus pohlížet z mnoha úhlů. Tedy by neměl být čtenář překvapen, že po přečtení této práce bude sice vědět, čím se zkoumané disciplíny zabývají, ale bude vědomě neschopen říci, jaký je (respektive má být) urbanismus (nebo jak se mají stavět města) a jak má společnost žít, aby byla udržitelná. Troufám si tvrdit, že to neví nikdo. Samozřejmě tím nechci tvrdit, že dnes neexistují mnohé definice a pojetí obojího, ale právě proměnlivý vývoj obsahů, kritiky definic, protireakce, pozměňování a přehodnocování pojetí udržitelnosti a zásad urbanismu, také paralelní existence několika rozdílných názorů na problematiku a v neposlední řadě otázky, kdo má být zodpovědný za dodržování udržitelnosti a uplatňování udržitelného urbanismu, musí u kriticky založeného člověka vést k úvaze, že nestálost a ne-konečnost definic je v povaze témat udržitelného vývoje i urbanismu. V následujícím výkladu se tím budu zabývat podrobněji. Jsa inspirován mnoha prohlášeními, která byla vytvořena o urbanismu a udržitelnosti a jež předepisují, jak se má a jak se nemá na tom kterém poli konat (Charty, Agendy a jiné), také já cítím potřebu takové prohlášení přednést. Proto do následujícího pojednání také souběžně začleňuji svoje příspěvky.

Kromě abstraktních a akademických debat o udržitelnosti a urbanismu si kladu za cíl přinést zprávu o tom, jak se obojí uplatňuje v praxi. Tedy o textech-manifestech, o konferencích nad tématy, o neziskových organizacích, jak prosazují myšlenky, o zákonech,

pracovních postupech, o příkladech měst a jejich částí, které úspěšně přispěly k uplatňování udržitelnosti atd. Nedílnou součástí tvoří také hledisko kulturologické, kulturologie vystupuje coby syntetická disciplína, jež sdružuje antropologii, sociologii, psychologii, kulturní ekologii a zabývá se integrálním studiem člověka a kultury. Především, že v této práci se nesnažím o úplné rozebrání témat, o nepřetržitý obraz jejich historického vývoje ani o podání zprávy o současném stavu ve všech zemích světa. Z nepřehledného rozsahu jsem vybral pouze oblasti, jež považuji za klíčové, a v zájmu zachování soudržnosti výkladu jsem tato témata představil, okomentoval a použil k následným závěrům.

2. Momenty z vývoje urbanismu

Podívat se na historii urbanismu může být překvapivé - zjistíme totiž, že se vesměs podobné problémy a zadání řeší vlastně už odnepaměti, že od starověku se potýkali s některými otázkami, jako my dnes. Můžeme tedy z minulosti vybrat témata, která jsou pro nás aktuální i nyní, a reagovat na ně. Přitom si uvědomíme, že podoba města odráží nejen samotné provedení, ale také záměr, který za provedením stál. Některé rysy jsou nápadné, například na půdorysu města ze starověké Mezopotámie se jasně ukazuje, že ulice vedly podle určitého klíče, stejně tak rozvržení bran nebylo náhodné. Vidíme, že zde byl uplatněn záměr, jakási teorie. Protože ale teorii, zásady, neznáme většinou přímo (většinou se nedochovala teoretická pojednání o stavbě měst), jen pohledem na podobu města nepostihneme všechny zákonitosti a vztahy a zároveň můžeme nalézat vztahy, které nejsou zamýšlené. Když jsem se setkal s některými kunsthistorickými rozbory obrazů, nestačil jsem se divit, kolik zlatých řezů, symetrií, os, trojúhelníků a rafinovaností se dá v kompozici najít, ovšem věřím, že podobné množství vztahů se dá najít i v listí popadaném na lesní cestě. Zkrátka, že naše novodobé výklady starých rozvržení měst může být nadinterpretace. Na druhou stranu, jestli někdo za dvě stě let bude zkoumat zástavbu měst pocházející z naší doby a zároveň nebude znát, že se plánuje podle funkčního zónování, bude mu chybět důležitý klíč k porozumění, proč město vypadá tak a ne jinak. Kdoví, podle čeho všeho se řídili starověcí a středověcí stavitelé měst. Také bychom neměli přeceňovat urbanistickou teorii. Stavba měst je tvůrčí a umělecký podnik řízený předpisy jen částečně. Podívejme se tedy do historie urbanismu, abychom lépe pochopili současný stav. Historický přehled je úmyslně podán velice náznakovitě. Příklady etap vývoje měst, urbanistická teoretická pojednání, konkrétní osoby a dobové tendence urbanismu jsou vybrány podle klíče, že ilustrují podstatné rysy, otázky a oblasti městského plánování a výstavby. Historický přehled tak slouží jako úvod do problematiky plánování, místo výkladu o urbanismu celkově jako systému. Po přehledu vývoje urbanismu následuje část věnovaná pojetí udržitelného rozvoje, poté propojují obě oblasti a zabývám se dnešními otázkami udržitelného urbanismu.

Urbanismus se dá pojmut šířeji i úžeji. Úžeji jako nauka a provádění výstavby měst, zároveň jako konkrétní podoba měst. Šířeji jako výstavba a podoba vesnic, jako práce s krajinou, jako přetváření přírodního prostředí na prostředí kulturní. Člověk si vytváří jakýsi obal, teprve ve kterém žije, kterým se chrání před těmi vlastnostmi přírody, které jsou nepříznivé, nestálé, nespolehlivé, například si vytváří obydlí, které jej chrání před vlivem počasí, poskytuje mu prostor, obranu, soukromí atd. Současně se do výstavby hromadného místa bydlení společnosti promítají právě společenské a kulturní rysy - některá místa jsou vyhrazena společenské elitě, čemuž odpovídá i podoba obydlí, některá místa jsou posvátná a přístupná jen za určitých podmínek. Práce s prostorem tak odráží představy o světě a chodu společnosti. O urbanismu můžeme mluvit již v pravěku. Připomeňme například město Jericho.

Zhruba v letech 8350-7350 př.n.l. shromažďovalo až dva tisíce lidí. Takové množství obyvatelstva a staveb již vyžadovalo vyřešit prostorové rozvržení. Jericho mělo i hradby, badatelé se dohadují, jestli sloužily k obraně nebo jako ochrana před náplavami. Různorodost obydlí, jejich vnitřní vybavení, výzdoba odrážejí diferencovanou společnost. Jericho leželo u oázy a obyvatelstvo se živilo pastevectvím, lovem, pěstováním zeleniny a obilnin.¹

Existenci Jericha tedy umožňuje usedlý způsob života, kdy je vybráno místo příhodné k dlouhodobému životu - je zde voda, možnost obživy. Tento jeden z nejstarších příkladů trvalého sídla pro dnešní společnost může poskytnout námět k zamyšlení. Dnes žijeme zcela jinak než obyvatelé Jericha. Ale jedno zůstává stejné. Je nesmyslné, aby velká skupina obyvatel bydlela tam, kde nenajde obživu. Dnešní satelitní města sloužící jen jako noclehárny, ze kterých musí ráno denně vyjíždět stovky obyvatel za prací pryč a večer se sem vrací zpátky, se zdají nesmyslná. Buď se mají postavit tam, kde jsou pracovní příležitosti, nebo se mají pracovní příležitosti přenést do satelitů.

2.1. Evropská větev

¹ JELÍNEK, Jan. *Střecha nad hlavou: Kořeny nejstarší architektury a bydlení*. Brno: VUTIUM, 2006. 463 s.

V Evropě můžeme najít mnoho archeologických dokladů osídlení, ovšem je těžké rozhodnout, co je možno již označit za urbanismus. V období, kdy se lidé v Evropě živili ještě lovem a putovali proto za zvěří, stavěli si jen dočasná útočiště. Využívali jeskyní a dalších přírodních útvarů. Nálezem, který ještě náleží do doby před urbanismem, ale který vykazuje jisté rysy urbanismu, je tábor v Dolních Věstonicích na Moravě. Před zhruba 30-25 tisíci lety se zde vyskytovali lovci mamutů s gravettskou kulturou. Založili si tábor na tak příhodném místě a takovým způsobem, že jej využívali dlouho dobu a vraceli se sem, jak naznačují nálezy. Chci jen značně stručně popsat jejich obydlí. Zbudovali zde pece na pálení keramiky a z nálezů malých keramických sošek a dalších nálezů lze usuzovat na jisté náboženské představy o světě a na umělecký cit. Tábořiště se nacházelo na úpatí svahu, z vrcholu byl tehdy dobrý výhled do širokého okolí (tehdy severská step), pod svahem tekla dnešní Dyje. Bahnitý svah nad řekou nejspíše umožňoval snadný lov mamutů, náhorní plošina byla zřejmě pastvištěm. Počítalo se se směrem větru tak, aby pach z tábořiště vítr nezavál směrem ke zvířatům. Asi 80 metrů od ostatního tábora se nacházelo obydlí s pecí a pozůstatky umělecké tvorby. Patrně se jednalo o šamanovo obydlí.²

Na tomto osídlení jsem chtěl představit, že již v tak dávné době byli lidé schopní pracovat s prostorem, využít jeho vlastností (vítr, strategické místo pro lov, voda, rozhled) a podle toho postavit svá obydlí. Zároveň vydělenost stanu šamana (kde se patrně nespalo ani nejedlo) ukazuje, že již tehdy rozvržení lidských sídel a jejich užití a funkce odrážely rozvržení společnosti. Zmíním ještě pozdější neolitický vývoj evropských obydlí, některé kulturní stupně stavěly domy dlouhé pojímající patrně rod, některé naopak domy malé sloužící patrně jedné rodině. To ukazuje nad rozdílná pojetí lidského soužití. Megalitické stavby zas ukazují na práci se vztahem prostoru, stavby, symboliky a společenským užíváním. Megalitické kruhové stavby byly nejen stavěny s ohledem astrologickým, aby napomáhaly stanovovat významné doby roku, ale patrně jako shromaždiště, jejich podoba patrně plnila i reprezentační funkci. Stavba tak byla místem společného soužití (nikoli bydlení) a odráží potřeby tehdejších lidí (i když zůstávají nejasné). Dále je třeba zmínit vyhrazení místa

² JELÍNEK, Jan. *Střecha nad hlavou : Kořeny nejstarší architektury a bydlení*. Brno: VUTIUM, 2006. 463 s.

pohřebišť, kult předků, stavby mohyl, vytyčování posvátných okrsků a tedy sepjetí staveb a nábožensko-mytologických představ o světě. Taková sídla už pocházejí z doby po přechodu na zemědělství, kdy lidé trvale osídlovali určitá místa a získávali k nim pevný vztah. Mohli svoje sídliště soustavně vylepšovat a došlo k jakémusi ustálení jejich podoby. Mnoho kultur, které se v Evropě v pravěku objevovaly a zase mizely, po sobě zanechalo pozoruhodné stavby. Falické kameny související patrně s plodností či úrodností, menhirová pole, dolmeny coby komorové hroby dodnes přitahují lidi, stávají se cílem cestovatelů, hledačů i turistů a napovídají, že jistá stavba umístěná na jistém místě vytváří novou kvalitu prostoru a propojuje místo, život lidí, sdělení, působení, umění, hmotu, může sloužit lidským potřebám i vyvolávat v člověku nové, tedy stojí jako základ urbanismu. U stavby nejde zdaleka jen o obytnost či praktickou funkci. Chci také zdůraznit, že stavby a jejich vzájemný vztah vyvolávají v různých lidech různé. Nerad bych říkal různé vjemy, pocity, představy, protože takový výběr by byl nutně omezený. Souhlasím s přístupem humanistické restituce, že člověk byl měl být chápán ve své celistvosti neměl by být zachycován do jednoduchých schémat. Člověku by měla být přiznána jeho jedinečnost a neuchopitelnost, jeho nevyčerpatelné vnitřní dispozice. Když k falickému kameni přijde archeolog, když k němu přijde neolitický člověk, středověký křesťan, moderní stoupenec New Age, všichni zažijí něco rozdílného, stejně jako v pyramidách můžeme vidět mnoho různých věcí včetně svědectví o otroctví, nadvládě moci, nerovnosti a pýchy vladařů.

O opravdových městech můžeme v těch částech Evropy, které nenáležely k římské ani k řecké říši, začít uvažovat až u Keltů, v době halštatské (8.-4. stol.př.nl.) a laténské (4.století až přelom letopočtu). Keltská společnost byla jasně rozvrstvena na vládnoucí vrstvu, kněží a druidy, vojenskou elitu, prostý lid a patrně i otroky, čemuž odpovídala i podoba jejich sídel - vesnic, hradišť a oppid. Oppidum pochází patrně z latinského ob pedes, tedy že se kolem města musí pěšky obejít. Ačkoli keltský svět a řecká a římská říše byli ve spojení, Keltská oppida se nemohou vyrovnat co do výstavnosti, rozlohy ani rozvržení svým středomořským protějškům. Některá keltská sídla se již dají označit za města, neboť měla hradby, sloužila jako obchodní, správní a řemeslná centra, v časech války se sem

shromažďovalo obyvatelstvo z okolí.³ Za příkladem velkých měst se musíme vypravit do doby starší, až do Mezopotámie.

2.2. Města klasického urbanismu

O nejranějších představách o tom, jak má vypadat celé město, se můžeme dozvědět ze starověké Mezopotámie. Epos o Gilgamešovi nás zpravuje o podobě města Uruku: „Jeden sar je město, jeden sar zahrady a jeden sar předměstí i s pozemky Ištarina chrámu. Tři sary pozemků kolem Uruku se táhnou.“⁴ V tomto popisu je zřejmé chápání rozlohy města a nezastavěného území zahrad, zároveň vysvětluje, že kolem města se rozkládala plocha pozemků, bylo tedy dané, kde město začíná a kde končí. Mezopotamská města vznikala na pravidelném půdorysu, patrně jako důsledek rozměrování půdy a trasování kanálů. Město mělo také odrazet kosmicko-náboženské představy, totiž mělo se podobat stupňovitému chrámu coby věži světa, na jejímž vrcholu stál chrám-město.⁵ Setkáváme se také s představou, že města měla svůj vzor v souhvězdích a byla založena bohy. Města nevznikala jen na Předním Východě, ale dochovaly se doklady vyspělých měst z Indie. Navíc můžeme číst o zásadách měst a jejich rozvržení v pojednání Mánasára, o němž přesně nevíme, kdy a kým bylo sepsáno. Sedmdesát kapitol dochovaných rukopisů se zabývá popisem staveb měst a vesnic, průzkumem území a výběrem stavenišť. Obsahuje předpisy pro šachovnicový půdorys sídel, coby pevné síť čtverců, na kterou byly umísťovány jednotlivé stavby.⁶ Proto se nesmíme nechat zmýlit a myslet si, že takové pravidelné geometrické rozvržení města je záležitostí až pozdější a náleží do okruhu řecko-římského odkazu stavitelství. U rozvržení šachovnice a čtverců se vždy nabízí otázka, jestli je čtverec a pravý úhel něco daného ve vesmíru, nebo je to lidský konstrukt a pokud ano, tak proč na oboje přišlo tolik rozdílných kultur. Rozšířeného užití se šachovnicovému půdorysu dostalo ve starověkém Řecku, vzhledem k jeho snadnosti jej používali ve svých koloniích a města založená Alexandrem Velikým se také vyznačují takovým půdorysem. Nejstarším dochovaným pojednáním o pravidlech zakládání a výstavby

³ FILIP, Jan. *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia, 1996. 207 s.

⁴ *Epos o Gilgamešovi*. Přeložili Blahoslav Hruška, Jiří Prosecký, Marek Rychtařík. Praha: Lidové noviny, 2003. 410 s.

⁵ HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

⁶ Ibid.

měst evropské tradice je Vitruviových Deset knih o architektuře. Vitruvius byl římský architekt za doby Augusta v prvním století př.n.l. Sám píše, že čerpal z jiných prací a pochopitelně ze stavebnictví řeckého.⁷ Zachycuje zásady mnoha odvětví, od uměleckých slohů, přes volbu místa pro založení města, přes vytyčení půdorysu a rozmístění náměstí jednotlivých staveb, orientace staveb a místností podle funkce, rozebírá proporce, materiály, samotné stavební postupy, dostává se k dalším tématům jako jsou například stavba balist. Přináší tak soubor souvisejících stavebních činností a postupy odůvodňuje vysvětlením teorií, kterými se řídí. Místy je pojednání úsměvně konkrétní a detailní, místy je spekulativní, ale jistě má velké ambice. Vitruviův vliv na pozdější zásady urbanismu je výrazný. Ovšem jistá obecnost umožnila vcelku volný výklad, takže města stavěná údajně podle Vitruviových zásad se od sebe liší.⁸

⁷ VITRUVIUS Pollio, Marcus. *Deset knih o architektuře*. Přeložil Alois Otoupalík. Praha: Svoboda, 1979. 430 s.

⁸ HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

3. Svěbytnost Českého Krumlova

Není cílem tohoto pojednání podat úplný obraz vývoje urbanismu na celém světě, ani v celé Evropě, ale spíše vybrat takové obraty ve městech, které mohou mít význam pro současné otázky směřování urbanismu. Dalším významným obdobím pro výstavbu měst je tedy středověk, v českých zemích v průběhu 12. a 13. století dochází k vnitřní a vnější kolonizaci, je zakládáno mnoho měst, ať už na místě stávajícího osídlení či na zelené louce. Dnes není zřejmé, podle jakých pravidel přesně se řídilo rozvrhování měst, patrně významnou roli sehrála nápodoba.⁹ Města ovšem nerostla nahodile; náměstí, kostely, kláštery, radnice, náměstí, hrady, vedení ulic, brány, měly svoje umístění promyšlená. Určující byl pochopitelně přírodní terén a dané podmínky, stejně jako hradby vyznačily území, kde se nachází město. Toto omezení hradbami má svůj význam - nepracuje se s bezbřehým územím, ale s jasně daným prostorem. V Čechách se ve středověkých městech vývoj nezastavil. Původně dřevěné stavby byly nahrazovány kamennými, další stavební epochy prováděly přestavby, na místě gotického vyrostlo renesanční a barokní; klasicismus, dlouhé 19. století, moderna i socialismus, postmoderna a porevoluční stavění zanechaly svoje otisky. Ale přesto na některých místech stále přežívá středověký a renesanční ráz, nejvhodnějším příkladem pro následující úvahu se mi zdá Český Krumlov. Nezasáhl jej výraznější požár, v 19. století se mu vyhnula železnice a chudoba města vedla k tomu, že měšťané neměli dost peněz na přestavbu domů. Paradoxně tedy chudoba a nemožnost rozvoje posloužila k uchování starých hodnot. Velká část staveb v historickém jádru, zapsaném na seznamu UNESCO, pochází z renesance, ovšem stavebně navazuje na středověká jádra domů. Přírodní dispozice města, daná meandrováním Vltavy, ostrohem, na němž stojí hrad, svahy určuje podobu města. Uličky se zde krouží, stoupají, přetínají se v překvapivých tvarech, tu jsou široké, tu úzké, zkrátka i přes malou rozlohu jádra zde najdeme rozrůzněnost. Pro zachycení podoby Krumlova se hodí pojem rostlé město, totiž opak centrálně naplánovaného a geometricky podřízeného rozvržení-půdorysu, vedení ulic a rozmístění staveb. Český Krumlov má na mě velice silný účinek. A jistě nejen na mě, Český Krumlov je druhé nejvíce navštěvované místo v České republice.

⁹ HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s

Sám sice nevěřím masovému turismu coby spolehlivému měřítku, ale kdyby na Krumlovu nic pozoruhodného nebylo, těžko by sem tolik cizinců vážilo tak dlouhou cestu a těžko by pověst Krumlova byla tak silná. Setkal jsem se s velkým množstvím cizinců, kteří si přáli Krumlov vidět, protože se od známých, kteří jej navštívili, dozvěděli o jeho nebývalém půvabu. Čili Krumlov na návštěvníky příznivý dojem zanechává. Zastávám názor, že úkolem urbanismu je pojmout město celkově - nejen sledovat rozvržení, ale i architekturu jednotlivých budov, stejně jako dbát o úpravu města, včetně kvality místních služeb, vybavenosti a možností trávit volný čas a něco vidět, zažít, navštívit. Tak, aby město umožnilo člověku v něm žít. Na Krumlovu si cením právě jeho organické, přirozené, rostlé, spontánní podoby. Myslím, že ani nejdůmyslnější plán nemůže nikdy napodobit jakost, kterou má rostlé město. Plán je totiž dílem jednotlivce či skupiny, jehož tvůrčí možnosti jsou vždy omezené a možná jeho uvažování zaměřené jedním směrem. Ovšem rostlé město je dílem celého obyvatelstva, kolektivní výtvar, který časem roste a přetváří se, reaguje na vzájemně na svoje části. Kdežto plán vznikne v jeden okamžik, provede se a ustrne. Přirozený růst probíhá pořád. Nevyznávám chaos, město jistě nemůže růst neřízeně, vznikl by jen shluk budov bez ulic a náměstí. Ale věřím, že potenciál leží v kolektivu a postupném růstu plném zpětných vazeb. Do města tak může proniknout mnoho souvislostí a nápadů, více, než je v silách plánovací skupiny. Myslím, že pro město není určující nějaký vědecký nástroj objektivního měření jeho kvality. Město je vnímáno a užíváno lidmi, kteří zde žijí, tedy člověk je nejspolehlivější měřítko města. Nemyslím tím měřítko proporcí, ale měřítko pocitové. Jak se člověk ve městě cítí, co cítí, kudy vede jeho oblíbená cesta, kudy chodí nerad. Člověk sám něco prožívá, když se pohybuje městem a žije v něm. Ovšem takové vjemy se ne vždy podaří vtělit do slov. Stejně jako nemožné zachytit ve slovech hudbu, nebo uchopit a změřit vůni, tak je nemožné rozumem pojmout město. Vždy bude něco scházet a k tomuto mimorozumovému má přístup jen cit. Nemohu se tedy vyhnout tomu, abych o městech psal subjektivně. Ale právě subjektivita může být cennější než předstíraná objektivita, se kterou se lze setkat v urbanistických manifestech, o kterých bude později pojednáno. Nejsnáze se mi mluví o městech v přirovnáních. Pociťuji velký rozdíl mezi například Krumlovem a prostředím satelitního města nebo kancelářského okrsku. Ty pozdější vnímám podobně jako zaměstnance z banky. Úředník je oblečen podle předpisu banky, tedy formálně, střízlivě, upraveně. Hovoří

spisovně, jeho jednání, vystupování se dá nejpřesněji označit jako korektní. Když popisuje bankovní produkty, číší z něj smysl pro pořádek. Nikdy se nepousměje. Moje pocity z něj se podobají pocitům ze satelitu a kancelářského okrsku - jsou upravené, naleštěné, přesné, strojově technické, a proto neživotné, nepřírozené, sterilní, odcizené, anonymní, bez osobnosti, nepříjemné, bez fantasmie. V takovém prostředí a s takovými lidmi bych nechtěl žít. Krumlov se dá označit jako křivolaký, spontánní, nepřesný, některé zdi opravdu stojí do oblouku, najdeme různé nesymetrie, nepravidelnosti, neproporčnosti, ale právě to na mě působí hřejivě, nenuceně, uvolněně, domácky. Vedle sebe se vyskytují stavby různorodé, ale nikoli nesourodé. Střídání měřítek a proporcí je osvěžující, ovšem nikoli do té míry, aby se stalo nesmyslným a nepřiměřeným. Satelitní zástavba sestává z patnácti zcela stejných katalogových rodinných domů, navíc umístěných na pravidelném půdorysu, zcela přebíje vjem z vesnice, kde se cesta vine zatáčkami a selské statky se střídají se skromnějšími stavbami, v zahradách rostou divoce stromy a celkový ráz je ozvláštněn mnoha přístavky, kůlnami, zídkami a dalšími výtvoxy lidového stavitelství. Další úvahy zařazuji později, poté, co dokončím svoje zaobíráni se vývojem urbanismu.

4. Totální plány novověku

Z doby renesance známe mnoho teoretických prací od mnoha autorů, nejproslulejším je Ital Leone Battista Alberti, jenž ve druhé polovině 15.století sepisoval Deset knih o věci stavitelské. Vycházel z Vitruvia, z antických měst, ze starších spisů. Za zmínku stojí jeho požadavek, aby ulice vedly městem po „klikatém způsobu řeky“, což vyvolá nové vynořování budov za každým ohbím. Tento názor je v renesanci spíše ojedinělý. Jeho dalšími požadavky jsou rozmístění ulic, náměstí a staveb podle účelnosti, důstojnosti a příhodnosti. Nabádá, aby dílny řemeslníků byly rozmístěny v různých čtvrtích na příhodných místech, na náměstí mají působit peněžníci, malíři a klenotníci a další vážená řemesla, zatímco nečisté jámy koželuhů mají stát mimo a v místě, odkud vítr nepožene zápach do města. Společným rysem tehdejších spisů o urbanismu je to, že se požadovaly pravidelné geometrické půdorysy měst, spoléhalo se na autoritu proporcí, rovných, účelných ulic od bran na náměstí, symetrii, účelnosti, tedy vidíme ryze racionální a pragmatické rozvažování.¹⁰ I klasicistní představy o správném urbanismu jsou založeny na hvězdicových půdorysech, na nichž se radiálně sbíhají ulice na náměstí a také na šachovnicové síti, krása ulic je dána jejich šířkou a přímostí. Takové principy se uplatňovaly při stavbě Versailles i amerického Washingtonu.

Podobná akademická východiska urbanismu se přenesla do počátku 19.století. Ovšem Praha, jistě ne náhodou, zrodila stavebního ředitele J. Rulfa, jenž připustil, že symetrie, pravidelnost a racionální přístup není možná jediná správná cesta. V díle *Myšlenky o krásném stavebním slohu*, vydaném 1829, podává standardní výklad o urbanismu, jak se slušelo, odvolává se na stavitelské autority, rozebírá obecně rozšířené principy, ale v jednom místě přeci jen přiznává, že malebná a nepravidelná místa Prahy se staví proti takovým principům. A uznává, že „tajemné zákony malebnosti, pramenící z citu dosvědčují, že působení skutečné krásy nemůže vyplývat ze žádných školských pravidel“.¹¹ Přece se tedy

¹⁰ HRŮŽA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

¹¹ RULF, J. *Gedanken über die schoene Baukunst, in Hinsicht der Art und Weise, wie...* Prag, 1829. cit. podle HRŮŽA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

z minulosti ozývá hlas, který se staví proti představě, že dogmatismus dokáže zkonstruovat krásu.

V urbanismu se také objevuje snaha vyřešit otázky lidské společnosti velkoryse celkově, a sice v dílech utopistů. Představy utopistů dnes nejspíše vyvolávají lehký úsměv nad jejich naivitou, bláhovostí, idealismem - vždyť přece utopie má dnes význam spíše bludné, neuskutečnitelné představy. Na druhou stranu pokud chceme opravdu zlepšit své životní prostředí měst, není možné vzdát usilování o zlepšení a dosažení příhodných podmínek lidského života na zdravém, pohledném, vyváženém místě. Za zmínku stojí Louis Mercier a jeho kritika velkoměst Paříže a Londýna z druhé půle 18. století - poukazuje na špatnou hygienu a ovzduší, dopravu, bídnou kulturu, lituje obyvatel těchto měst. Není v záměrech této práce vyjmenovat jména utopistů a jejich myšlenek, nicméně podstatné pro pozdější výklad je právě nárok utopistů na celkové řešení. Jestliže klasicistní urbanismus se zabýval tvarem měst, utopisté se zajímali také o vybavenost, o podmínky a životní úroveň obyvatel, o spravedlivé rozložení a rovnostářskou výrobu zemědělství i průmyslu, o odstranění bídy, někteří kritizovali velkoměsta a viděli malá města jako lidštější, podněcovali silnější vztahy mezi lidmi a zdůrazňovali důležitost snadného přístupu do zdravé přírody a krajiny v nejbližším okolí utopických měst. Utopisté si tedy dobře uvědomovali spojitost mezi podobou městského prostředí a chodem společnosti. Mohou tak být inspirací při dnešním stanovování vizí urbanismu. Nutno dodat, že veškeré pokusy o provedení utopických vizí zatím ztroskotaly.

4.1.Problémy měst

S nástupem kapitalismu a průmyslu, rozvojem železnice a rozsáhlých společensko-ekonomických změn se na počátku 19.století výrazně mění podoba měst v Evropě i Severní Americe. Masivní růst a rozšíření továren vedl k přesunům obyvatelstva a růstu dělnických předměstí, dochází k vylidňování venkova a stěhování do měst. Probíhá také demografická revoluce - nebyvalý nárůst počtu obyvatel, což se projevuje právě ve městech. Proces urbanizace tedy vysvítá jako nejpodstatnější rys tehdejší doby - kolem roku 1900 čítají

světové metropole už miliony lidí. Takovou situaci bylo nezbytné zvládnout - dochází k zásadním přestavbám starých rostlých měst, k jejich asanování, k bourání starých hradeb a růstu do širokého okolí měst. Objevují se rozsáhlé dělnické čtvrti s nízkou kvalitou životních podmínek, vyostřuje se rozdíl v bydlení bohatých a chudých. Vedení měst musela na tyto události reagovat - jako příklad za všechny je možné uvést Haussmannovu (pařížský prefekt) přestavbu Paříže v druhé polovině 19.století. Již za francouzské revoluce začala Komise umělců navrhovat plány na přestavbu Paříže, také prefekt Rambuteau ve 30. letech 19. století navrhoval zásadní změny. Tehdy bylo centrum Paříže pod vlivem odkazu starého města - úzké nerovné ulice, naměstnané domy. S přispěním nárůstu obyvatel a chudinských čtvrtí vyvstávaly problémy: narůstající doprava přesahovala možnosti úzkých a nepravidelných ulic, špína a odpad na ulicích stejně jako nepřítomnost kanalizace vedly k epidemiím chorob. Rambuteau s vědomím nutnosti řešit dopravu vytyčil novou širokou ulici skrz středověkou Paříž. Teprve v roce 1841 prošel nový zákon upravující podmínky vyvlastnění, což umožnilo vznik rozsáhlých přestaveb. Z tohoto počátku modernizace vychází právě Haussmann. Přestavba v takovém měřítku by nemohla proběhnout bez několika určujících podmínek. Vláda Napolenona III., jenž v rukou třímal moc, spolupráce s ministrem vnitra Victorem de Persigny, jenž obstarával finance od bank, podnikatelé jako například bratři Pereirovi, celá škála odborníků, jež měl Haussmann k ruce.¹² Tito všichni účastníci věřili, že takováto spolupráce státního, soukromého sektoru a bank dokáže přinášet prospěch sociálně slabým masám, vytvářet pro ně lepší prostředí a vybavenost. Plánování, alespoň v České republice, probíhá na obdobných principech. Zastupitelstvo obce zadá urbanistovi vypracovat územní plán. Smutnou skutečností je, že v plánu se vychází vstříc podnikatelům - developerům, jejichž zájem je čistě komerční (ať už jde o výstavbu bydlení, administrativních budov či logistických areálů). Svoji roli má i investor. Celá akce se přitom tváří jako rozvoj, rozvoj, který vytváří blahobytné podmínky pro obyvatelstvo a vylepšuje prostředí. Nezastupitelnou úlohu v celém procesu hraje legislativa, která to celé umožňuje. Nelze Haussmannovi upřít, že podmínky Paříže se mu podařilo pomoci vylepšit - alespoň zlepšit hygienické podmínky. Dnešní developéři jsou ovšem kritizováni, mnohdy oprávněně. Celý mechanismus, na kterém se podílí několik stran, bere obyvatele jako předmět svého záměru. Obyvatelé ovšem nemají

¹² HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

žádnou moc, jak mechanismus usměrnit. Stojí proti nim několik stran. Dávalo by smysl, kdyby tvorba prostředí, ve kterém obyvatelé žijí, byla ovlivněna samotnými obyvateli. Což se neděje, sice to je teoreticky umožněno, ale praxe ukazuje, že to prakticky možné není. Tyto poznatky se ještě objeví, až na ně přijde řada. Zpět k Haussmannovi. Jeho projekt zahrnoval tedy proražení širokých a výstavných boulevardů, geometrizaci ulic, obestavění hlavních tříd výstavnými, vysokými domy, kanalizaci, stavbu reprezentativních budov, založení několika náměstí, rozšíření železnice v rámci města, vystavění vodovodu, jenž přiváděl do Paříže vodu z daleka, vytvoření městských parků po vzoru Londýna, nakládání s odpadem. Paříž dožila velikých změn. Od současníků i pozdějších lidí si Haussmannova přestavba vysloužila obdiv i kritiku. Zejména bývá upozorňováno na domnělé pohnutky, z nichž některé jsou zachyceny v Haussmannových denících, totiž, že široké bulváry měly znemožnit budování barikád, kterážto praktika zůstávala v paměti Francouzů. Dále bylo vytýkáno, že modernizace se vyhnula chudým čtvrtím na východě, kde nadále zůstaly nepřiměřené podmínky, že se v důsledku rekonstrukcí a přestaveb domů zvýšily nájemy tak, že bydlet v nové výstavbě si chudí nemohli dovolit. Tak či onak, Haussmannův odkaz není možno opominout a pozdější vývoj urbanismu se s ním musel vypořádat - odmítnout jej nebo na něj navázat.

Nebývalý růst měst, dělnické čtvrti, zvýšení dopravní zátěže, průmysl si vyžádaly regulaci. Urbanismus se tehdy soustředil na vymezení pravidel, za jakých je růst možný. Bylo třeba jej usměrnit, a tak byly vydávány stavební zákony, stejně jako se jev odrazil i v teoretických dílech. Zmíním pouze stručně nejdůležitější. Němec Baumeister shrnuje zásady rozšiřování měst a na shromáždění Sdružení německých architektonických a inženýrských spolků roku 1874 se přijímají základní předpisy. Následují další práce, z nichž výraznější je Stübbenova *Städtebau* z roku 1890. Přináší zevrubnou příručku pro stavbu měst, řešení dopravy i obchodů, zachycuje tehdejší plány měst i stavební předpisy.¹³ Otto Wagner, nositel první ceny soutěže na celkový regulační plán Vídně z roku 1892, bývá chápán jako přední urbanista tehdejší doby. Nicméně, jak sám píše, „praktický moment musí vystupovat při

¹³ HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

regulaci měst do popředí a umění musí přesně vzato dbát jen na zamezení vandalismu“¹⁴. Staví tedy účel před krásu.

4.2. Velkoměsta

Počátkem 20. století bylo jasné, že je nevyhnutelné se začít vypořádávat s růstem mnohamilionových velkoměst. Základní tendence zůstávaly stejné - čím dál větší počet lidí ve městě, nutnost změnit jakost měst, aby odpovídala novým okolnostem. Objevují se přitom různé přístupy, některé berou velkoměsta jako zákonitý jev, se kterým se do budoucnosti musí počítat, některé naopak chtějí vývoj zvrátit, protože ve velkoměstech spatřují problémy a růst, který nelze dále připustit, protože by vedl ke zhroucení. Většina řešení tedy spočívá v novém řešení prostoru a rozmístění obyvatel ve městě, v jiných rozvrženích, která více či méně radikálně odvrhují dosavadní vývoj. V návrzích přestavby měst se objevují věžové domy - představu, že je třeba zahustit osídlení, chovalo mnoho urbanistů. Zahuštění spoléhá na to, že když se obyvatelstvo koncentruje do jednoho místa - věžových domů, uvolní se tím místo pro další funkce města, zároveň nebude třeba rozvádět inženýrské sítě do širokých okolí měst, stejně jako doprava bude obsluhovat menší území. S čímž souvisí i úvahy o ceně pozemků, menší plocha je levnější. Mezi návrhy patří řešení domů o desítkách pater, jejichž jednotlivé úrovně slouží bydlení, administrativě, obchodu, přičemž část dopravy se odehrává pod zemí, povrch je vyhrazen autům a pěší se pohybují po mostech spojujících jednotlivé domy. Opět se tedy vynořují představy podobající se fantasiím utopistů. Převažuje funkčnost a praktičnost, racionalizace řešení měst. Corbusier přichází například s vizemi přestavby Paříže z roku 1925, z nichž zaujme plán vystavět v jádru města domy obchodního centra o výšce přes dvě stě metrů, propojené v podzemí drahou. Roku 1933 představuje Corbusier rozvržení Zářícího města, vyznačujícího se přísným rozdělením na rastru čtvercové sítě na obytné území, sousedící na jedné straně s průmyslem, na druhé straně s územím hotelů a velvyslanectví. Překvapí umístění letiště do vzdálenosti zhruba jednoho kilometru od obytné zóny, což mne vede k úvaze, že Corbusier nejspíše nikdy v blízkosti letiště nebydlel, na rozdíl ode mne. Izolace

¹⁴ WAGNER, Otto. *Die Baukunst unserer Zeit*. 4. vyd., Wien, 1914. cit. podle HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

obchodně-administrativního centra od obytné oblasti, jak dnes víme, vede k přelivům obyvatel v rámci dne, tedy střídavě obojí je v různou dobu opuštěné.

Nelze nezmínit sdružení CIAM (Congrès internationaux d'architecture moderne) - Mezinárodní shromáždění moderní architektury, činné v letech 1928-1959, spoluzaložené Corbusierem, složené na počátku z 28 evropských architektů. Uskutečnilo se celkem 11 konferencí s odlišnými tématy. Čtvrté setkání proběhlo roku 1933 v Athénách pod názvem Funkční město. Jako podklad posloužil rozbor 33 měst a jejich problémů, následná diskuse a stanovení zásad vedlo k vytvoření Athénské charty. Navrhovaná řešení spatřovala cestu ve vydělení funkčních zón, v uplatnění výškových domů pro obytnou funkci. Takové zásady se promítly v upravování měst v USA i v Evropě. V rámci CIAM ovšem nepanovala názorová jednotnost. Roku 1959 se CIAM rozpadl. Funkční zónování používáme dodnes a výškové budovy jsou podrobovány střídavě kritice, střídavě jsou chváleny.

4.3.Organická odbočka

Howard se odlišuje snahou o vytvoření harmonického prostředí, které neztrácí kontakt s přírodou, tedy představou, že lidé by neměli žít ve velkoměstech, zcela odděleni od přirozenějšího prostředí vesnického typu. Vyjevuje se rozdíl mezi ním a modernisty (například plány Corbusiera). Howard byl nejspíše inspirován požadavky Village Associations, tedy Sdruženími vesnic, jež byla založena v první půli 19.stol., aby prováděla výstavbu kolem Londýna.¹⁵

Řídila se zásadami, jež přibližuje popis: „Vzduch a prostor, lesy a vodstvo, školy a kostely, keře a zahrady, kolem pěkných samostatně stojících chalup (obydlí) ve skupině ani

¹⁵ LUCEY, Norman. *Howard* [online]. ? [cit. 2011-04-01]. Sir Ebenezer Howard. Dostupné z: <<http://www.rickmansworthherts.freemove.co.uk/howard1.htm>>

ne příliš velké, aby byla oddělena od venkovského charakteru, ani příliš malé, aby zmenšila možnosti společenského styku.“¹⁶

Howard vydal roku 1898 práci „To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform“ (Zítřek: Mírová cesta ke skutečné reformě), roku 1902 ji znovu vydal pod názvem „Garden Cities of To-morrow“ (Zahradní města zítřku). V úvodní části cituje současníky a jejich kritiky velkých měst. Howard pojímá město a venkov jako dva magnety, které přitahují obyvatele. Zároveň s přitažlivými výhodami s sebou oboje nese také problémy. Navrhuje tak řešení „město-venkov“ („Town-Country“) a svoje myšlenky zachycuje v diagramu „Three Magnets“ (Tři magnety). Uprostřed stojí otázka „Lidé. Kam půjdou?“ a kolem nich působí tři magnety města, venkova a venkova města. Město přitahuje vysokými platy, příležitostmi k práci a zábavě, společenským životem, vybavením, naopak odpuzuje vysokými cenami zboží a nájemného, masami nezaměstnaných, životem v odcizení, znečištěním, mlhou, kontrastem slumů a paláců, vzdáleností do práce. Venkov přitahuje krásou přírody, hojností vody, slunečním svitem, nízkými nájmy, odpuzuje nízkými platy, vylidněním, půdou ležící ladem, nedostatkem pracovních příležitostí a společenského života. Město-venkov pak přitahuje krásou přírody, společenskými příležitostmi, vysokými platy, nízkými nájmy, zábavou, čistým vzduchem a vodou, možnostmi podnikání, tokem kapitálu, zahradami, svobodou, kooperací.¹⁷ Zaznívá tedy požadavek na navrácení rovnováhy směrem k většímu příklonu k přírodě a venkovskému zastavění. Howard ve svých spisech navrhuje i podoby zahradního města, ačkoli upozorňuje, že jde pouze o schémata a konkrétní plán musí vzniknout podle místního terénu. Howard nechtěl zůstat pouze u teorie, ale opravdu chtěl stavět podle svých principů. Založil tedy firmu a s pomocí sponzorů, akcionářů a architektů vystavěl počátkem 20.století město Letchworth (dnes součástí Londýna). Ve svém další projektu, Welwyn Garden City (Zahradní město Welwyn), postaveném po první světové válce v hrabství Hertfordshire, Howard mohl více uplatnit svoje principy. Ačkoli bylo řízení města po druhé světové válce předáno oficiálními autoritám, dodnes je znát zahradní záměr města.

¹⁶ Edinburgh Magazine. December 1848. cit. podle LUCEY, Norman. *Howard* [online]. ? [cit. 2011-04-01]. Sir Ebenezer Howard. Dostupné z: <<http://www.rickmansworthherts.freemove.co.uk/howard1.htm>>

¹⁷ EBENEZER, Howard. *Garden Cities of To-morrow* [online]. ? : Forgotten Books, 1960 [cit. 2011-04-02]. Dostupné z: <<http://books.google.cz/books?id=ujzvUyqvGCoC>>

Ovšem ulice byly upraveny a rozšířeny tak, aby vyhovovaly nárokům automobilové dopravy. Došlo také ke kácení stromů. I Letchworth doznal nezanedbatelných změn, zvýšila se zastavěnost, ubylo zelených ploch, venkovský ráz zmizel na úkor růstu komerčních aktivit¹⁸ Se zahradními městy nyní dočasně opustíme vývoj urbanismu a zaměříme se na udržitelný rozvoj, následně přejdeme k udržitelnému urbanismu, jeho zhodnocení a k příkladům.

¹⁸ *Letchworth Garden City* [online]. ? [cit. 2011-04-05]. Letchworth Garden City. Dostupné z: <<http://www.lethworthgardencity.net/>>

5. Udržitelný rozvoj

Téma udržitelného rozvoje nelze vyložit snadno a najednou. Je to souhrnný pojem pro mnoho dílčích myšlenek, činností, principů, hodnot, modelů, vizí, prohlášení, nástrojů pro hodnocení společnosti, ekonomiky, výroby, stavu přírody a společnosti a další. Udržitelný rozvoj zahrnuje skutečný i zamýšlený stav světa. Proto se k tématu musíme přiblížit z více stran. Vhodným úvodem do udržitelného rozvoje je zpráva o „Naší společné budoucnosti“ z roku 1987. Organizace Spojených Národů (dále OSN) sestavila roku 1983 Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj (World Commission on Environment and Development - WCED) pod vedením nizozemské premiérky Gro Harlem Brundtlandové. Komise sestávala z občanů dvaceti jedné země, uspořádala slyšení na pěti kontinentech, zpracovala 10 000 stran svědectví, nechala zpracovat více než sedmdesát pět studií. V roce 1987 uveřejnila závěry.¹⁹ Z této zprávy pochází definice udržitelného rozvoje, která bývá často východiskem dalších úvah: „Udržitelný rozvoj je takový rozvoj, který splňuje potřeby současnosti bez narušení schopnosti budoucích generací splnit svoje vlastní potřeby.“²⁰ Obsahuje v sobě dvě klíčová pojetí. Pojetí potřeb, zejména nezbytných a základních potřeb chudých lidí, kterým by měla být dána přednost. Dále myšlenka omezení, které stav technologie a společenské organizace klade na schopnost životního prostředí naplnit potřeby současnosti a budoucnosti. „Dokonce i úzké pojetí fyzické udržitelnosti implikuje ohled na sociální rovnost mezi(napříč) generacemi, ohled, který musí logicky být rozšířen na rovnost uvnitř každé generace“²¹

Naše společná budoucnost odhaluje a pojmenovává světové problémy, varuje, nastoluje postupy směrem k udržitelnému rozvoji. Důsledně bere lidstvo jako celek,

¹⁹ WHEELER, Stephen. Towards Sustainable Development. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 59-62.

²⁰ OSN. *Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. [s.l.] : [s.n.], 1987. 374 s. Dostupné z WWW: <http://www.worldinbalance.net/pdf/1987-brundtland.pdf> [cit. 2011-04-05]

²¹ Ibid.

ekonomiku jako propojenou a oslovuje veřejnost s výzvou „my musíme ..., my nesmíme ...“ V ohnisku agendy stojí člověk, člověk se svými potřebami, člověk se svojí činností, jež ovlivňuje svět, člověk, který žije v životním prostředí vzájemně s ním vstupuje do vztahu. Podaná argumentace působí silně a je z ní znát důkladná podloženost fakty. Avšak fakta a data nejsou nicneříkající čísla, ale je jim dán smysluplný význam. Krátce tedy shrňme, jakými tématy se dokument zabývá. Lidstvo svým růstem a technologicko-ekonomickou vyspělostí dosáhlo moci, která zásadně působí na planetu. Rychlost změn je taková, že věda a výzkum nestačí na plné zhodnocení všech důsledků lidské činnosti. Rozvojové země trpí znečištěním, degradací životního prostředí, což vede ke zhoršení možností obživy, bídou. Rozvinuté průmyslové země čelí znečištění jedovatými produkty, všichni jsou zasaženi emisemi, skleníkovými plyny, odlesňováním. Nastal čas změnit návyky a vzorce, protože staré návyky rozvoje vedly a povedou k nestabilitě přírody a společnosti. Proto Komise zmiňuje množství akcí, které je třeba podniknout. Rozsah změn ovšem přesahuje stávající možnosti rozhodovacích struktur. Aby došlo ke změnám v lidském přístupu, je třeba vést kampaň v oblasti vzdělávání, debat a zapojit veřejnost. Musíme začít jednat okamžitě. Ačkoli členové komise pocházejí z různých zázemí a neshodují se na prioritách a detailech, dokážeme se shodnout na směrech, kterými je třeba jít.

Náš neúspěch dosáhnout kvalitnějšího života spočívá v bídě, ale také v nevhodném způsobu získávání prosperity. Ekonomický růst směrem k vyšší úrovni života někdy vedl k poškození - vzrůstající spotřebě energií, materiálů, chemikálií, narůstajícímu znečištění. Někteří spotřebovávají zdroje v míře, která ponechá málo příštím generacím, někteří (a těch je více) spotřebovávají málo a nesou důsledky- krátký život, nemoci, hlad. Některé oblasti směřují v sestupné spirále: chudí lidí musí nadužívat zdrojů, aby přežili, čímž si zhoršují životní prostředí, což vede k větší bídě.

Vnímané potřeby jsou společensky a kulturně dány a udržitelný rozvoj vyžaduje upřednostnění hodnot, které vedou ke standardům spotřeby, které jsou v rámci ekologicky možného, a zároveň takových hodnot, na které mohou všichni lidé aspirovat. Dosažení potřeb je možné uskutečnit v souladu s ekonomickým růstem, ovšem takovým, který bere ohled na

udržitelnost. Ohledně neobnovitelných zdrojů musí být zajištěno, aby nebyly vyčerpány než se najde vhodná náhražka. Udržitelný rozvoj vyžaduje ochranu živočišných a rostlinných druhů.

Vedle sledování dopadu ekonomického růstu na životní prostředí se také musíme zabývat dopadem zhoršení životního prostředí na ekonomický růst. Počátkem 80.let 20.století čelily rozvojové země úpadku ekonomického růstu, růst hrubého domácího produktu výrazně klesl, ve spojitosti s pádem cen jejich vývozních komodit. V životním prostředí neexistují hranice, jak je známe z osobního vlastnictví a jurisdikce. Proto například farmář, který v rozvodí obhospodařuje svoje pole, ovlivňuje pole, která se nacházejí po proudu, protože odtok z jeho pole teče po spádu, stejně tak továrna ovlivňuje svoje okolí škodlivými emisemi. Není to tak, že by existovala skupina darebáků a skupina obětí. Všichni by se měli lépe, kdyby každá osoba vzala v potaz účinek svého konání na ostatní. Ale jeden každý nechce předpokládat, že ostatní se budou chovat takovýmto společensky žádaným způsobem, a tak všichni pokračují v následování úzkého vlastního zájmu.²²

Na konci století bude v městech, ať už to jsou městečka či velkoměsta, žít polovina lidí na světě (Pozn.: v roce 2011 se odhaduje, že na světě žije 50 procent obyvatelstva v městských oblastech, přičemž v „rozvinutějším světě - Evropě, Severní Americe, Austrálii, Novém Zélandu a Japonsku“ je to 75 procent, zatímco v „méně rozvinutém světě-zbytku světa“ je to 45 procent.²³). Světový ekonomický systém se stává městským. Městský systém se svým prouděním informací, energie, kapitálu, komerce a lidí poskytuje páteř pro národní rozvoj. Mezi lety 1920 a 1980 se populace ve městech rozvojového světa zdesetinásobila - ze sta milionů na jednu miliardu. (Pozn.: V sedmdesátých letech 20. století absolutní počet městského obyvatelstva v rozvojovém světě převýšil počet městského obyvatelstva ve světě rozvinutém²⁴). Málo městských státních správ má v rozvojovém světě takovou moc, zdroje a

²² OSN. *Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. [s.l.] : [s.n.], 1987. 374 s. Dostupné z: <<http://www.worldinbalance.net/pdf/1987-brundtland.pdf>>.

²³ OSN. *World Urbanization Prospects: The 2009 Revision*. [online soubor databáze] [s.l.] : OSN, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wup/CD-ROM_2009/WUP2009-F02-Proportion_Urban.xls

²⁴ OSN. *World Urbanization Prospects: The 2009 Revision*. [online soubor databáze] [s.l.] : OSN, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: <http://esa.un.org/unpd/wup/CD-ROM_2009/WUP2009-F03-Urban_Population.xls>

dostatek trénovaných lidí, aby zajistily potřeby rychle rostoucích měst, požadavky na infrastrukturu, hygienické podmínky, čistou vodu, bydlení, školy, dopravu. Důsledkem je rostoucí nelegální obydlování v primitivních podmínkách, se zvyšováním přelidnění, s rozvojem nemocí. Ovšem města v průmyslovém světě mají také dopad na přírodní prostředí. Často spotřebovávají energii a materiály, které čerpají ze vzdálených míst. Mnoho měst ve vyspělém světě čelí úpadku infrastruktury, rozpadu vnitřního jádra, zánikem sousedství. Nezaměstnaní, staří, etnické skupiny mohou zůstat uvězněny v sestupné spirále degradace a bídy, jak pracovní příležitosti a mladí a vzdělaní lidé opouštějí upadající čtvrti. Ale většina rozvinutých zemí má moc se vypořádat s rozkladem vnitřních měst, Mnoho uspělo a zvrátilo tyto tendence pomocí osvědčených politik, spolupráci mezi veřejným a soukromým sektorem a investic do personálu, inovací a technologií.²⁵

Zpráva Naše společná budoucnost čítá přes 350 stran. Zabývá se dále udržitelností ekonomiky, jídlem, lidskými zdroji, populačním růstem, živočišnými druhy, energií, efektivitou výroby, návrhy na změnu institucí a zákonů. Dopad zprávy byl nesmírný. Bylo vytvořeno pojetí udržitelného rozvoje, ke kterému se později mnoho prací a konferencí odvolávalo. Jednoduchost přináší tu výhodu, že jej lze ve třech větách citovat, bez potřeby odborného výkladu či složitých úvodů do pojmosloví, problematiky a lze jej pochopit bez znalosti dat. Ovšem tato zdánlivá jednoduchost, tedy postavení vymezení udržitelného rozvoje na potřebách, navíc na potřebách budoucích generací, se po kritickém nazření může jevit jako problematická. Za prvé můžeme podlehnout iluzi, že když vcelku jednoduchou podmínku (neomezení možností naplnit potřeby) splníme, dosáhli jsme udržitelnosti. Sama udržitelnost v tomto pojetí jistě není postačující pro vytvoření lepších podmínek života lidí. Dále si žádá důkladného rozebrání, co obnáší pojem potřeba. Ačkoli by takový rozbor vydal na samostatnou práci, přece jen s „potřebou“ musíme naložit a zhodnotit ji z více hledisek.

²⁵ OSN. *Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. [s.l.] : [s.n.], 1987. 374 s. Dostupné z: <<http://www.worldinbalance.net/pdf/1987-brundtland.pdf>>.

6. Kulturně - antropologický pohled

Kulturní antropologie zaznamenává různost lidského způsobu života. Zde je namístě vytýčit několik teoretických záležitostí. V přítomné práci rozumím pojmu kultura jako „způsobu života“. Úmyslně se vyhýbám některému z mnoha pojetí kultury, jak je postulovali různí antropologové. Nechci ani mechanicky jmenovat, co do kultury patří (jak to učinil E.B.Tylor) ani ji popisovat jako lidské přizpůsobení na prostředí, jak to činí kulturní ekologie, ani kulturu nechápu jako symbolický systém, jak tomu je u symbolické antropologie. Každá definice má svá omezení, definice, tedy vymezení, určuje co do jevu patří a nepatří. Kulturu je podle mého názoru vhodné brát co nejdříve, neomezovat ji na pouhý způsob přizpůsobení se prostředí, ani na soubor artefaktů, idejí a socio-kulturních regulativů, protože by to mohlo vést k omezenému pohledu na kulturu. Kultura jako způsob života lidí je všefkájící a zároveň nicneřkájící, avšak neobsahuje v sobě žádný nutící pohled. Každý čtenář tak může kulturu vnímat podle své zkušenosti. Kulturní antropologie poskytuje zrcadlo. Příslušníci kultury si totiž myslí, že právě oni jsou lidé, dochází tak k dělení na my a oni, my jsme lidé, naše zvyky, zákony, morálka je lidská, zatímco oni (jiné kultury) jsou cizí, divné, nepochopitelné, případně zaostalé, kruté, nespravedlivé atd. Takový názor se nazývá etnocentrismus a lze jej snadno najít v každé situaci, kde dochází ke styku dvou kultur. Vzpomeňme starověké Římany, kteří na Kelty a Germány pohlíželi jako na necivilizované barbary, vzpomeňme evropské kolonisty v Severní i Jižní Americe, kteří chtěli buď „divošské“ domorodce zahubit, zahnat anebo obrátit na křesťanství (anebo všechno zároveň). Etnocentrismus se nemusí projevovat vždy násilně, může dojít k neporozumění dvou kultur, když se členové snaží poměřovat ty druhé skrze vlastní kulturu, vlastní normy, hodnoty atd. Etnocentrismus spočívá v přesvědčení, že jinakost jiné kultury je nenormální, zatímco vlastní, moje kultura je normální. Totéž si myslí obě strany. Kulturní antropologie jako věda v jistém stadiu svého vývoje začala uplatňovat východisko kulturní relativismu: totiž uvědomila si etnocentrismus a vědomě se snaží pohlížet na všechny různé kultury jako na svébytné jednotky, které lze vykládat pouze skrze ně samotné, nelze tedy pomocí měřítek jedné kultury hodnotit jiné. S takovým vědeckým přístupem souvisí i zásada nehodnotit kultury jako zaostalé nebo vyspělé, odmítnutí myšlenky, že současní domorodci zůstali ustrnulí na nižším vývojovém

stupni, zatímco evropská kultura učinila pokrok, zásada, že není možné hodnotit kultury jako pomatené, nesmyslné, kruté, hloupé atd.

Podívejme se tedy na potřeby pomoci kulturní antropologie: zastává východisko kulturního relativismu, tedy že lidské kultury jsou různé a jedinečné a nelze je ani poměřovat, ani hodnotit ani pomocí kategorií jedné kultury posuzovat jinou kulturu. V praxi se toho dosahuje těžce, když například americký kulturní antropolog píše o svém pobytu na Jávě, tak musí pomocí angličtiny popsat pojmy jávanské kultury. Nejde však jen o problém překladu slov, ale především o překlad významových obsahů a vůbec kategorií. Takovými otázkami se zabývá kognitivní a symbolická antropologie. Clifford Geertz, americký symbolický antropolog zachycuje ve své sbírce esejů *Interpretace kultur* z roku 1973 pohled na kulturu. Symboly rozumí obecně „znak“, jenž nese význam. Znakem se může stát mnoho věcí: lidské chování, rituál, artefakt. Tyto všechny mohou nést význam, například když francouzský muž přinese francouzské ženě květinu, toto chování, tento znak, nese význam, že muž se ženě dvoří. A tak je lidská kultura podle Geertze soustavou symbolů, jejichž význam musíme odhalit, abychom pochopili danou kulturu.²⁶

6.1.Kungové

Dále zmiňme výzkum Richarda Lee a Irvina DeVore ze 60.let 20. století mezi Kungy. Kungové, též označovaní jako Sánové či jako Křováci - což je pejorativní označení - žili na krajích pouště Kalahari. Závěry výzkumu možná překvapí. Tito lovci-sběrači údajně mají denní přísun 2000 kilokalorií, 90 gramů bílkovin, jejich strava je pestrá.²⁷ Takováto výživa je zcela postačující podle zprávy *Požadavky na bílkoviny a aminokyseliny v lidské výživě* (Protein and Amino Acid Requirements in Human Nutrition), jež vydala WHO (World Health Organization - Světová zdravotnická organizace) ve spolupráci s FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations - Organizace pro jídlo a zemědělství při Organizaci

²⁶ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 565 s.

²⁷ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 669 s.

spojených národů) a UNU (United Nations University - Università Organizzazione Spojených národů) v roce 2007²⁸. Kungové tedy dokázali zajistit potravu, údajně k tomu průměrně potřebovali 3 hodiny práce denně. A zbytek dne měli volný čas a mohli se věnovat, čemu chtěli. *Nepotřebovali* prý víc, a tak se ani o víc nesnažili. Kungové se starali o děti a svoje staré, měli malou porodnost, dokázali hospodařit se zdroji, a tak překonávali období sucha i vlhka. V jejich společnosti se uplatňovala reciprocita - tedy vzájemná výměna jídla i zboží.

Africkým Kungům a australským Aboriginálcům (také lovci-sběrači) se rovněž věnuje kulturní antropolog Marshall Sahlins ve své práci *Stone Age Economics* (Ekonomika doby kamenné). Způsob obživy, jaký lze u nich nalézt, bývá označován v ekonomických pracích za „ekonomiku přežívání“, dáván jako špatný příklad. Naproti tomu stojí společnost blahobytu, ve které lze snadno uspokojit materiální tužby jejích členů. A Sahlins označuje tyto domorodé kmeny právě za společnosti blahobytu. Jak to, když sám píše, že taková lovecko-sběračská obživa nakládá s nižšími energiemi na hlavu za rok než jiné způsoby obživy? Patrně obecně vžitá představa o lovecko-sběračských domorodcích (představa, která panuje v rozvinutých zemích) vykresluje jejich život jako lopotnou, neustálou a nejistou dřinu, hon za obživou, která jim nedovolí užívat volného času, vytvořit nadbytek a vystavět kulturu. Což následně vede k pochybě, jestli domorodci vůbec „vedou nějaký život“, jestli spíš nepřežívají. Sahlins právě toto vyvrací. Blahobytu lze podle něj dosáhnout dvěma způsoby: tužby, či potřeby mohou být lehce splněny buď vyráběním hojnosti nebo požadováním mála. (Takováto myšlenka bude v dalším výkladu ještě důležitá.) První pojetí má význam pro moderní rozvinuté společnosti - lidské tužby a potřeby jsou obrovské (nebo dokonce neomezené?), zatímco prostředky jsou omezené, tedy rozdíl mezi prostředky a cíli může být zmenšen pilnou pracovitostí a produktivitou, alespoň do té míry, kdy je nezbytné zboží k dispozici v hojnosti. Sahlins už dále nerozebírá, co je nezbytné a co není, není to ani v zájmu tohoto výkladu. V moderních společnostech, nutno dodat, vstupují mezi cíle a prostředky všechny známé činitele: výroby, distribuce, spotřeba, cena výrobků, nabídka, poptávka, kolik si může spotřebitel dovolit koupit, hospodářská soutěž, chování trhu atd.

²⁸ WHO, FAO, UNU. *Protein and Amino Acid Requirements in Human Nutrition*. [online soubor PDF] Geneve, 2002 [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: <http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_935_eng.pdf>

Přenechejme podrobnosti ekonomickým teoriím. Moderní člověk si představuje, že když on sám potřebuje tolik technologie a stejně nemůže dosáhnout všeho, co chce, tak primitivní lovec, vybaven pouze lukem a šípem, ztracen v lese či ve stepi, nutně musí čelit nepředstavitelné bídě. Když navíc etnografové přinášejí popisy, co všechno domorodci jedí, kořínky, larvy atd., moderní člověk si může myslet, že „chudák domorodec musí opravdu hladovět, když se přiklání k tak nevábným pokrmům“. Avšak, jak Sahlins zpravuje, lovci-sběrači se dobře orientují ve svém prostředí, vědí v jakém čase mohou očekávat jaké zdroje obživy a jak je co nejlépe využít. Zároveň disponují celou škálou nástrojů, které si vyrábějí z přírodních materiálů- rákosů, kostí, kůže, vláken, trávy. Výroba nástrojů je vcelku snadná a každý muž umí vyrobit mužské nástroje, stejně jako každá žena ženské. Etnografové bývají při zkoumání lovců-sběračů překvapeni, jak málo si váží veškerých výrobků, vláčejí je za sebou v hlíně, pohazují je, neopravují. Protože vyrobit nové nástroje je tak snadné a navíc si mohou kdykoli potřebný nástroj půjčit. K tomu se přidává skutečnost, že celé tlupy musí během roku cestovat za vodou a potravou, mohou si vzít na cestu jen pár maličkostí, čím méně tím lépe, protože jakýkoliv náklad se na dlouhých cestách pronese. Údajně tak takoví domorodci nemají pojem ceny věcí ani osobního vlastnictví. Snadná dostupnost materiálů a snadnost výroby nevytváří tlak na šetrnost. Také se nestalo, že by se hromadění věcí stalo ukazatelem společenského postavení. Shrňme tedy, jak Sahlins nahlíží na lovce-sběrače: je to člověk nehospodárny, odporující základním ekonomickým principům, protože nešetří svůj majetek, navíc jeho obživa je obrácený ekonomický model: jeho cíle jsou skromné, konečné, kdežto jeho prostředky jsou hojné (v moderních společnostech tedy naopak).²⁹

Clifford Geertz uvádí, že „člověk je zavěšen do pavučiny významů, jež sám upletl.“³⁰ Tedy, že významy jsou pro člověka předem dané, ale dané od něj samotného. Geertz předkládá myšlenku, k níž došel po létech antropologických výzkumů a studiích závěrů ostatních antropologů, že lidskou přirozenost lze najít všude, ale místní zvyky ji vždy změní k nepoznání. Je bezpředmětné hledat Člověka pod nánosem místních zvyků, protože je třeba hledat Člověka v místních zvycích. Kulturní antropologové, jak tvrdí Geertz, hledají

²⁹ SAHLINS, Marshall. *Stone Age Economics*. London: Routledge, 2004. 315 s.

³⁰ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 565 s.

universálie, konstanty, neboli to, co mají všichni lidé společné. Potíž tkví v tom, že aby universálie byla opravdu všeplatná, musí být tak široce definována, že ztrácí obsah a sílu, universálie lze nalézt, ale jsou tak banální, že nepřispívají k vytváření obrazu člověka.³¹

³¹ GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 565 s.

6.2. Potřeby a udržitelnost z hlediska antropologie

S východisky kulturní antropologie a kulturního relativismu a etnocentrismu, obohaceni o letmý vhled do života Kungů, se můžeme vrátit zpět k myšlenkám Naší společné budoucnosti. Jádrem udržitelného rozvoje jsou potřeby generací, resp. generací budoucích i potřeby napříč generací současnou (myšleno nejspíš celé lidstvo). Ačkoli v úvodu Zprávy se podotýká, že lidé pocházejí z rozdílných zázemí (tedy kultur), a tak se nutně rozcházejí ve svých názorech, lze nalézt společné východisko. Zde vyvstává problém. Hovoří se o potřebách. Jak vyplývá z výkladu o Kunzích, ze Sahlinsových závěrů, z výroků Geertze i ze zásad kulturní antropologie, potřeby nutně znamenají něco zcela jiného pro různé kultury. Jestliže Naše společná budoucnost oslovuje celé lidstvo, protože ekologické důsledky se týkají všech, nastává potíže s tím, podle kterých potřeb se budeme řídit. Zpráva mluví o základních potřebách jako obživa, přístřeší, bezpečí, zaměstnání, ovšem takové pojetí potřeb není zcela jistě všeplatné pro celé lidstvo, například mluvit o zaměstnání se nedá v případě zemědělských či loveckých kultur. I kdybychom připustili, že takový výčet lze brát výchozí základnu, nutně musí nastat otázka, jaká obživa, jak má vypadat přístřeší, co je bezpečí atd. Navíc vysvětluje, že různé kultury dosahují svých potřeb různě, některé kultury sklídí svoje pole, porazí dobytek a rozdělí se, zatímco jiné kultury navíc potraviny zpracují v továrně, všemožně je chemicky pozmění, zabalí je, převezou je nezřídka přes několik států, prodají do obchodů, kam si pro ně zákazníci mohou přijet autem. Tak i jedna konkrétní potřeba obživy, která se navíc dá medicínsky pojmut jako denní přísun kalorií, bílkovin a dalších látek, nabývá zcela různých podob, protože tatáž potřeba je uspokojována zcela odlišnými cestami. Tak bychom mohli potřebu obživy zproblematizovat na příkladu České republiky. Kdyby přestaly být v našem státě k dispozici pohonné hmoty, mnoho lidí by jistě nemohlo potřebu obživy naplnit. Znamená to, že s potřebou obživy nutně v naší kultuře, v našem nastavení hospodářství a distribuce potravin, souvisí i potřeba mít k dispozici pohonné hmoty? A dokázala by naše česká kultura fungovat pouze při splnění potřeb přístřeší, obživy, zaměstnání, bezpečnosti? A jak by naše kultura běžela bez vzdělání, bez zdravotnictví, bez dopravy, bez politického zřízení, bez práva, bez energetiky? Jak můžeme stanovit, co jsou nezbytné potřeby a co nejsou? A podle které kultury budeme nezbytnost potřeb poměřovat?

Jistě jsou kultury, které žijí se zcela nižšími požadavky na dopravu, na energetiku. Znamená to, že součástí udržitelnosti je zajistit, aby se takové kultury pomocí rozvoje přiblížili úrovni našich potřeb? Nebo se naopak některé kultury mají snížit? Znamená snad požadavek splnění základních potřeb to, že potřeby nad rámec jsou neobhajitelné? Ve Zprávě se píše „Základní potřeby obrovského množství lidí v rozvojových zemích - jídlo, ošacení, přístřeší, zaměstnání - nejsou uspokojovány a dále po těchto základních potřebách mají tito lidé legitimní aspirace na zlepšenou kvalitu života“³² a dále je řešení spatřováno v ekonomickém rozvoji podle zásad udržitelnosti, s ohledem na životní prostředí a na druhé lidi. Nechme stranou označení „rozvojová země“, Organizaci Spojených národů nebudu podezírat, že některé země vidí jako podřadné. Ovšem můžeme odhalit etnocentrismus v představě, že rozvoj ekonomiky, jakési povýšení ekonomiky na naši „rozvinutou“ úroveň, povede k řešení bídy. Jako kdyby měřítko ekonomiky, takové, které známe z moderních ekonomických teorií- například hrubý domácí produkt, bylo vhodné používat pro plánování rozvoje. Cílem udržitelného rozvoje, jak je uchopen ve Zprávě, je patrně zajištění příznivých podmínek pro lidi v bídě, v duchu humanismu a humanitární pomoci. Je ovšem sporné, zda má cesta vést směrem k následování moderních rozvinutých způsobů hospodaření. Pokud opět uplatníme kulturní relativismus a vezmeme v potaz, jaké důsledky přinesl pro různé kultury kolonialismus, tedy opanování evropskými a americkými zeměmi, využívání přírodních a lidských zdrojů kolonizovaných zemí, nastolování politických a společenských zřízení, propojování národních ekonomik, pozměňování kolonizovaných kultur, a následná dekolonizace, která ovšem kolonizované kultury zanechala dotčené, mnohdy narušené, ale vždy propojené s kolonizující částí světa, musíme si položit otázku, jestli je vhodné, abychom chtěli nynější rozvojové země rozvíjet podle „našich“ modelů, což by jistě přineslo i změny v potřebách. Kupříkladu jestli máme chtít, aby rozvojový svět začal potřebovat masivní automobilovou dopravu, když se sami potýkáme s jejími negativními dopady. Na druhou stranu, máme chtít, aby rozvojové země nadále zůstaly rozvojové, a říct jim: „Víte, sami máme co jíst a s jídlem plýtváme, můžeme používat elektrické spotřebiče, do práce jezdíme auty, ale za cenu znečištění vzduchu, za cenu uhelných a jaderných elektráren, za cenu dovážení jídla z plantáží rozvojového světa.

³² OSN. *Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. [s.l.] : [s.n.], 1987. 374 s. Dostupné z: <<http://www.worldinbalance.net/pdf/1987-brundtland.pdf>>.

Nechtějte rozvoj, zůstaňte radši uchráněni negativních důsledků.“ ? Kdo vlastně má právo rozhodovat, jaké země se mají ubírat jakým směrem? Organizace Spojených národů zapojují do debat mnoho zemí a snaží se, aby rozhodnutí byla společná. Jak se ale podaří sjednotit zájmy odlišných kultur? A co je to vlastně potřeba? V anglické verzi Zprávy se používá pojem „need“. Need coby podstatné jméno určuje internetový slovník Oxford Advanced Learner's Dictionary (Oxfordský slovník pokročilého žáka) jako:

1. Situaci, kdy něco je nezbytné (nutné) nebo musí být uděláno.
2. Silný pocit, že chceš někoho nebo něco, nebo musíš něco mít.
3. Věci, které někdo vyžaduje, aby žil pohodlným způsobem nebo dosáhl, čeho chce.

Tolik slovník³³

³³ *Oxford Advanced Learner's Dictionary* [online]. 2010 [cit. 2011-04-10]. Dostupné z: <http://www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com/dictionary/need_3>.

6.3. Psychologický pohled

Můžeme začít problém potřeby rozebírat filosofickým způsobem a ptát se, co by se stalo, kdyby se potřeba nesplnila, tedy pokud něco musí být uděláno a uděláno to není, dále co je to pocit, odkud pramení, jestli je to iluze, jaké mají potřeby vztah k morálce, co je etické atd. A už bychom se nikdy nikam nedostali. Z definic need v angličtině si můžeme odnést, že se jedná i o nutnost i o chtění. Můžeme se též podívat na potřeby z hlediska psychologie, podotkněme, že z hlediska, které zastával Abraham H. Maslow, americký psycholog. Ve své práci „Personality and Motivation“ (Osobnost a motivace) z roku 1959 mimo jiné přináší přehled lidských potřeb, navíc seřazených do hierarchie. Musíme předeslat, jaká zastával Maslow východiska. „...Stává se více a více jasnější, že studium mrzáckých, zakrslých, nezralých a nezdravých exemplářů vyústí v mrzáckou psychologii a mrzáckou filosofii.“³⁴ Jestliže předem vylučuje jiné než zdravé jedince ze svých poznatků, můžeme se dohadovat, jestli také bere v potaz jinakost cizích kultur, nebo je také diskvalifikuje jako předmět studia cizo-kulturní psychologie. Nicméně jeho hierarchie potřeb bývá často používána. Na druhou stranu ji nesmíme přeceňovat, protože kromě vynechání mezikulturní perspektivy také nezohledňuje individuální rozdíly mezi lidmi jedné kultury. Také, jak samotný název práce napovídá, se jedná spíše než o potřeby o stimuly, o motivaci k chování. Člověk je motivován k jednání, protože má hlad, a tak vyvíjí činnost. Na základní úrovni leží potřeby/motivace dané lidskou fyziologií a je sem kladen i sex, nad těmito motivacemi leží bezpečí: těla, zdrojů, zaměstnání, zdraví, rodiny, majetku, výše láska a sounáležitost, ještě výše ocenění: sebe-hodnocení, úspěch, respekt pro druhé a respekt od druhých, nejvýše pak sebe-projevení: moralita, tvořivost, řešení problémů, spontaneita, přijímání faktů.³⁵

O tomto pojetí potřeb i o pojetí podle Naší společné budoucnosti můžeme pochybovat. Můj osobní názor je, že já bych život jen podle takového omezeného pojetí potřeb žít nechtěl, připadal by mi velice prázdný. Myslím, ale nikterak se nesnažím to doložit, že každý člověk má zcela jedinečné potřeby a hodnoty, jako má zcela jedinečnou osobnost.

³⁴ MASLOW, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Bros., 1959. 411 s.

³⁵ Ibid.

Nemůžeme najít společné potřeby a pokud ano, budou velice vágní a tedy nepoužitelné. Potřeby jsou ovlivněny kulturou i jsou odvislé od jedince. Nemůžeme spravedlivě stanovit, jaké potřeby jsou nezbytné a oprávněné a jaké jsou nadbytečné a neobhajitelné.

7. Kořeny udržitelnosti

Ještě se podívejme na pojem udržitelnosti z historického hlediska. Ačkoli pojem udržitelný rozvoj bývá často spojován právě se Zprávou, objevuje se již dříve. Pochází z lesnictví devatenáctého století. V Německu čelili problémům s nadměrným kácením lesů, a tak vytvořili přístup udržitelnosti, kdy kácení nepřesahovalo přirozenou obnovu lesa. Američané, jako například Gifford Pinchot, se takovým přístupům naučili na evropských lesnických školách a přenesli je do Ameriky. Takový přístup, kdy část přírody je brána jako zdroj pro lidstvo, tedy pragmatický přístup, a udržitelnost slouží jako prostředek k nevyčerpání zdroje, je označován jako konzervacionismus. Naproti tomu stojí přístup prezervacionismus, jenž vidí přírodu samu jako hodnotu, jež se má ochraňovat jen kvůli ní samé, ne kvůli užitku člověka. Takový přístup je uplatňován například americkým klubem Sierra Club (klub na rozšiřování divočiny v USA).³⁶ Tolik zmiňuje Beatley. Problémy s kácením lesů jistě nemělo jen Německo, avšak autorovi práce se podařilo vysledovat právě německý příběh. Tato větev udržitelného rozvoje, spojená s otázkami životního prostředí a jeho využívání, pokračovala a v roce 1972 byla rozšířena příspěvkem v podobě práce „Limits to Growth“ (Meze růstu) od Donelly Meadowsové a Dennise Meadowse. Tato práce vycházela ze studie pro Římský klub. „Římský klub je neziskové sdružení nezávislé na jakýchkoli politických, ideologických a náboženských zájmech. Jeho posláním je pracovat jako globální katalyzátor pro změnu skrz rozpoznávání a rozbor klíčových problémů, kterým lidstvo čelí, a zprostředkování těchto problémů nejdůležitějším veřejným a soukromým rozhodovačům stejně jako veřejnosti“³⁷

„Byl založen roku 1968 jako skupina mezinárodních odborníků z oblasti diplomacie, akademické sféry, průmyslu, členů občanské společnosti. Setkání sezval italský průmyslník Aurelio Peccei. Na počátku stála diskuse o dilematu převažujícího krátkodobého myšlení

³⁶ BEATLEY, Timothy. Introduction to Part One. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 8-10.

³⁷ Club of Rome. *Club of Rome* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Characteristics. Dostupné z WWW: <<http://www.clubofrome.org/eng/about/3/>>.

v mezinárodních záležitostech a obzvláště obavy ohledně neomezené spotřeby zdrojů ve stále více se propojujícím světě“³⁸

Římský klub požádal Jaye Forrester a jeho studenty na MIT - Massachusetts Institute of Technology (Massachusettský technologický institut), aby vypracovali studii. V ní se objevuje pojem udržitelný rozvoj ve významu, jak jej chápeme dnes. Studie byla průlomová ve své metodě - používala počítače a programování. Byl vytvořen model World3 (Svět3) - systémová dynamika, pokus analyticky vymodelovat budoucnost. Podrobeny analýze byly činitelé nejpravděpodobněji omezující budoucí růst: populace, zemědělská výroba, přírodní zdroje, průmyslová výroba a znečištění. Výsledná předpověď zněla, že zhruba do sto let budou dosaženy meze růstu lidské společnosti (odhad podle tehdejších trendů růstu). V zásadě, narůstající problémy vyčerpání zdrojů, znečištění, ztráty orné půdy, poklesu výroby potravin se seběhnou a zastaví růst. Přesto by bylo možné zvrátit tyto trendy a nastolit podmínky ekologické a ekonomické stability, která je udržitelná daleko do budoucnosti.³⁹ Tato práce vyvolala údajně rozsáhlý ohlas. Jakékoli scénáře budoucnosti jsou velice přitažlivé, ať už jsou to prognózy zlověstné anebo příznivé. Jestliže před vydáním studie téma krize životního prostředí už bylo v povědomí mezi odborníky a veřejností, Meze růstu pomocí věrohodných modelů konkrétně představilo, co bude následovat, jestliže růst bude pokračovat nastaveným způsobem. Takové uvažování o vzdálených časech v globálním měřítku, podložené výpočty, umožnilo přehodnotit směřování ekonomiky a společnosti. Umožnilo, nicméně, nakolik se tak stalo, může být předmětem diskuse. Meze růstu vytýčily i základní činitele, které se podílejí na udržitelném či neudržitelném rozvoji. Jasně ukázaly, že bezbřehý růst není možný. Odtud nejspíše pramení pojmenování udržitelný rozvoj, tedy nikoliv udržitelný růst. Růst se navzájem vylučuje s udržitelností. Zatímco rozvoj naznačuje spíše vylepšování stávajícího, než přibývání. Z takovýchto předpokladů vychází i Naše společná budoucnost.

³⁸ Club of Rome. *Club of Rome* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Characteristics. Dostupné z WWW: <<http://www.clubofrome.org/eng/about/4/>>.

³⁹ BEATLEY, Timothy. From the Introduction to The Limits of Growth. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 48.

7.1. Různá pojetí udržitelného rozvoje

Jak si ověříme později, obecně se udržitelný rozvoj pro praktické účely převádí na tři pilíře - sociální, ekonomický a ekologický - tedy vytvoření rovných podmínek pro lidi, zajištění jejich potřeb, odstranění bíd, utváření vhodného prostředí pro život, dále nastavení ekonomiky udržitelným způsobem, poskytnutí pracovních příležitostí, pilíř ekologický je zastoupen snahou, aby provádění předchozích dvou pilířů bylo v souladu s obnovou a zachováním životního prostředí. Proto se také ekologický pilíř bere jako limit obou pilířů. Po vydání Zprávy se rozrostla debata ohledně nastavení ekonomiky. Byla tehdy současná ekonomika problém anebo řešením pro udržitelnost? Zjednodušeně lze rozdělit pohledy na tuto otázku na dvě skupiny: zastánce růstu a zastánce ne-růstu. První spatřovali cestu v růstu životních standardů a rozrušení vazby mezi chudou a degradací životního prostředí, pomocí růstu ekonomiky. Druzí naopak volali po důrazné změně v ekonomické organizaci, která by vedla k daleko menšímu růstu, než jak je běžné, anebo dokonce ke stagnaci či negativnímu růstu. Samotná Zpráva se zdála být postavená na názorech první skupiny. Sice uznávala negativní stránky rozvinutých ekonomik, avšak jako návod pro oblasti chudé a s poničeným životním prostředím navrhovala právě ekonomický růst. V takovém pojetí je pilíř životního prostředí limitem, který musí ekonomický růst sledovat, aby výsledek vedl ke zlepšení. Další debaty vedly k odlišení „silné“ a „slabé“ udržitelnosti. Pokud společnost má být udržitelná, je nutné budoucí generaci odkázat nezmenšené kapitálové jmění (přepočítáno na jednoho člověka), čímž se rozumí souhrn přírodního kapitálu a kapitálu vytvořeného člověkem - technologie, stav poznání, infrastruktura, přičemž jsou části vzájemně zastupitelné. Toto je „slabá“ udržitelnost. Naproti tomu „silná“ udržitelnost bere přírodní kapitál a uměle vytvořený kapitál jako nepřevoditelné. Argumentuje tím, že například vyčerpaná orná půda nelze být z hlediska hodnoty nahrazena (zaměněna) za skvělý zemědělský vozový park traktorů a kombajnů.⁴⁰ Tak či onak, politici a světové ekonomické organizace, jako například Světová banka, ve svých veřejných prohlášeních představují vývoj, kdy růst ekonomiky a

⁴⁰ DAVOUDI, Simin. Sustainable Development and Planning. In LAYARD, Antonia, et al. Planning for a Sustainable Future. New York : Taylor and Francis, 2001. s. 7-17.

ekologie jdou ruku v ruce. Neradi totiž připouští myšlenku, že by ekonomika měla být nějakým způsobem bržděna a omezována. Podívejme se na možnost či nemožnost ekonomického růstu v souhrě s ekologií. Na straně, která zpochybňuje udržitelnost neustálého ekonomického růstu, stojí výše zmíněná studie Meze růstu, dále sem patří hnutí Décroissance (Od-růst či Ne-růst, zkratka opak růstu), silné ve Francii a Španělsku. Zastánci hnutí věří, že neustálý růst ekonomiky vedle hrozby pro ekologickou stránku vede i k tomu, že lidi nutí stále více vyrábět a spotřebovávat, čímž je odvádí od možnosti se věnovat v životě jiným činnostem - smyslovému vnímání, pěstování mezilidských vztahů, pomalosti, času trávenému koníčce atd. Décroissance se snaží prosadit, tím, že organizuje akce, například Den bez nakupování v listopadu, vydáváním časopisu Décroissance: Le Journal de la Joie de Vivre (Ne-růst: Časopis pro život ze života), akademickou činností, pořádáním konferencí a usilováním o založení výzkumného směru ne-růstu.

7.2.Problém růstu ekonomiky

Zmiňme také upozornění Fraňkové, co vlastně znamená růst ekonomiky. Růst ekonomiky je vyjádřen meziročním růstem HDP - hrubého domácího produktu v procentech. „Hrubý domácí produkt vyjadřuje tržní hodnotu všech konečných výrobků a služeb vyrobených v daném státě za dané období“⁴¹ - nejčastěji za vyjádřený za rok. Pokud je procento růstu konstantní, znamená to, že HDP roste v absolutních číslech nikoli aritmeticky (o fixní absolutní přírůstek), nýbrž geometricky, tedy exponenciálně (jako násobek absolutního HDP).⁴² V dlouhodobé perspektivě se jedná o nepředvídatelný jev, geometrické řady se vyznačují narůstající strmostí, zpočátku stoupají málo, ale čím dál tím více strmě, v určitých časových odstupech se opakuje zdvojnásobení jejich hodnot. Potíž přichází právě v tomto rostoucím růstu ekonomiky. Pro lepší uchopení vztahu mezi ekonomikou a ekologií si vezmeme data z konkrétních zemí. Prvním ukazatelem je hrubý domácí produkt státu. Ten je třeba upravit podle kupní síly té které země, což se nazývá parita kupní síly (PPP). Jeden americký dolar utracený v USA má jinou kupní sílu než týž dolar převedený podle

⁴¹ World Bank. World Bank [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. World Bank. Dostupné z WWW: <<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html#34>>.

⁴² FRAŇKOVÁ, Eva. Prosperita bez ekonomického růstu. 7.G. 2011, XX, 1, s. 6-7.

směnárenského kurzu na české koruny utracený v České republice. Pro snadné porovnávání se HDP udává v amerických dolarech (USD) upravený podle PPP. Dalším ukazatelem je spotřeba energie daného státu. IEA - International Energetic Agency - Mezinárodní energetická agentura zveřejňuje data o výrobě, spotřebě energií, obchodu s nimi. Když mluvím o výrobě energie, musím nutně dodat, že energii není možné vyrobit ani zničit, protože energie se odnikud nerodí ani neztrácí, její součet ve vesmíru je konstantní. Když mluvím o výrobě energie, myslím tím přeměnu energie na jiný druh energie, například výroba elektřiny je přeměna energie v podobě záření na energii v podobě elektřiny (v případě solární energie). Výroba energie tedy označuje proces přeměny energie na člověkem použitelné podoby energie. IEA používá pojem TPES - Total primary energy supply - celková dodávka primární energie, což je „součet vyrobené energie plus její import minus její export minus mezinárodní výdaje na námořnictvo minus mezinárodní výdaje na letectví plus/minus výměna na burze.“⁴³ TPES se udává v jednotkách energie Mtoe - Million tonnes of oil equivalent - Milion tun ropného ekvivalentu. Když spálíme milion tun ropy, dostaneme 41 868 TJ (Terra Joulu) energie. Kromě Mtoe se používá i Toe, tedy tuny ropného ekvivalentu.⁴⁴ Statistika IEA za rok 2008 udává, kolik který stát spotřeboval energie, jaký měl HDP v USD podle PPP, dále energetickou efektivitu. Ta udává, kolik energie stát potřebuje na vyrobení tisíce USD. Tak je možné porovnat státy podle toho, jestli výroba HDP je podložena velkou či malou spotřebou energie.

⁴³ IEA. *Key World Energy Statistics 2010*. [online soubor PDF] [s.l.] : IEA, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf>

⁴⁴ Ibid.

Následující tabulka je přejata ze zprávy IEA za rok 2008:

Stát	Populace (miliony)	HDP upravené podle PPP (miliardy USD)	HDP na člověka v 1000 USD na člověka	Spotřeba energie - TPES v Mtoe	Spotřeba energie na člověka v toe/člověk	Energie TPES / HDP (PPP) v toe/ 1000 USD
Česká republika	10,4	214,9	20,6	44,6	4,3	0,2
USA	304,5	11 742,3	38,6	2 283,7	7,5	0,19
Japonsko	127,7	3 597,6	28,2	495,8	3,9	0,14
Čína	1 325,6	10 803,8	8,1	2 116,4	1,6	0,2
Indie	1 139,9	4 310,3	3,8	620,9	0,5	0,14
Německo	82,1	2 351,8	28,6	335,3	4,1	0,14
Sever evropa						
Malá energie- Filipíny	90,4	445,5	4,9	41,1	0,45	0,09
Velká energie- Spojené Arabské Emiráty	4,5	121,9	27,1	58,4	13,0	0,48
Malá efekt- Irák	28,2	31,3	1,1	33,9	1,2	1,09
Velká efekt-Peru	28,8	193,9	6,7	14,7	0,51	0,08

Spotřeby energií, HDP, energetická efektivita. Zdroj: IEA⁴⁵

⁴⁵ IEA. *Key World Energy Statistics 2010*. [online soubor PDF] [s.l.] : IEA, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf

Státy jsem vybral podle několika kritérií. Českou republiku pro srovnání, USA taktéž a zároveň jako zemi vysokým HDP na hlavu, Čínu a Indii, protože jsou to nejlidnatější země světa. Dále Německo pro Evropské srovnání. Japonsko pro srovnání s USA. Filipíny jako zemi s velice nízkou spotřebou energie na člověka, zároveň ale lidnatou (90,4 milionů lidí). Spojené Arabské Emiráty naopak pro velkou spotřebu energie na hlavu. Irák pro jednu z největších světových hodnot v poměru energie/HDP, Peru naopak s hodnotou jednou z nejmenších. Rozbor přináší zajímavé poznatky: státy se především liší relativním HDP a relativní spotřebou energie. USA mají téměř šestinásobný HDP na hlavu než Čína, dokonce mají vyšší HDP v absolutních číslech, ačkoli populace USA je zhruba 4 krát menší než Čína. Spotřeba energie na hlavu v USA je čtyřnásobná než v Číně, dokonce absolutní spotřeba energie USA převyšuje absolutní spotřebu Číny, což vypovídá o vysoké spotřebě USA vzhledem k tomu, že Čína roste velkým tempem, vznikají zde nová velkoměsta na zelené louce, při některých stavbách se udržuje třisměnný provoz. Kupodivu ale efektivita USA a Číny je téměř stejná. USA sice spotřebují více energie, ovšem vyrobí také adekvátně více HDP. Česká republika má zhruba stejnou energetickou spotřebu na člověka jako Německo. Japonsko má nižší energetickou spotřebu na hlavu než Česká republika, avšak dokáže z ní vyrobit více HDP, odtud také větší energetická efektivita. Nejmenší energetickou spotřebu na člověka mají Filipíny (devětkrát nižší než ČR, šestnáctkrát nižší než USA) a z toho mála dokážou vyrobit více HDP na hlavu než Indie. Obecně země, které mají velkou energetickou efektivitu, tzn. jejichž HDP je podložené oproti ostatním zemím malým množstvím energie, sice jsou efektivnější, ale dokážou vyrobit jen malé HDP. Ostatně je pozoruhodné, že velice kolísá spotřeba energie na člověka, stejně jako HDP na člověka, ovšem energetická efektivita se pohybuje nejčastěji mezi 0,14-0,25 toe/1000 USD. Jednu z nejhorších energetických efektivit má Irák, 1,09 toe/1000 USD, tedy 12 krát nižší než Filipíny, 7 krát nižší než je běžný průměr. Zdálo by se, že taková energetická náročnost povede k velké energetické spotřebě na člověka, ovšem spotřeba 1,2 toe na člověka patří k nízkým (méně mají jen Filipíny, Peru, Indie). Irák totiž sice vyrábí HDP neefektivně, ale vyrábí jej tak málo, že se to neprojeví na energii. Peru efektivností předčí Filipíny. Celá Česká republika s 10 milióny lidí potřebuje více energie než celé Filipíny s 90 milióny. Stejně tak celá ČR s 10 spotřebuje o trochu méně energie než celý Irák a celé Peru dohromady, každý stát má kolem 28 milionů obyvatel,

celkem tedy 56 milionů. V roce 1973 byla roční světová spotřeba energie 4 676 Mtoe, zatímco v roce 2008 byla 8 428 Mtoe. Přes varování Mezemi růstu v roce 1972, Naší společnou budoucností roku 1987 atd. se roční spotřeba energie za 35 let téměř zdvojnásobila.⁴⁶

7.3.Odvrácená strana úspěchu

Na závěr je spravedlivé uvést několik ovlivňujících skutečností. Státy, které leží v chladných nebo horkých oblastech musí vynakládat energii na topení nebo chlazení. Státy rozlehlé musí vynaložit více energie na dopravu. Přepočty HDP v USD u Číny jsou sporné, protože čínská měna je upravena tak, aby Čína mohla levně vyvážet. Vždyť Čína slouží jako továrna pro zbytek světa, alespoň rozvinutého světa. V čemž spočívá další zkreslení. Zboží například na americkém i českém trhu, které se prodá a započítá do HDP (respektive zisk z prodeje) Ameriky resp. ČR a které pochází z Číny, se promítne peněžně do HDP Ameriky resp. ČR i Číny, ovšem energeticky se projeví pouze v Číně. Čína tak vlastně vyváží energii zakletou do svých výrobků. Svět kritizuje Čínu za to, že nebere ohledy na životní prostředí a že zboží vyrábí místní lidé za nepříznivých pracovních podmínek, avšak právě na levně vyrobených věcech z Číny možná stojí materiální blahobyt rozvinutého světa. A to neplatí nejen o Číně. Oblečení, které nosím a které jsem si koupil v obchodech H&M a Marks&Spencer, které nemohu označit jinak než globální kapitalistické řetězce. Například anglický řetězec s levným oblečením Primark byl obviněn z využívání dětské práce. Anglická televizní a rozhlasová společnost BBC - British Broadcasting Corporation - Britská Vysílací společnost, v roce 2008 zveřejnila závěr vyšetřování, které odhalilo, že některé zboží Primark vyráběly děti.⁴⁷ Primark využívá subdodavatele a rozvázal smlouvy se třemi indickými firmami, které zprostředkovávají výrobu oblečení. BBC odhalila, že děti pracovaly v továrnách za 60 penny denně (zhruba 17 Kč). V roce 2007 byly v Dillí přistiženy děti ve věku 10 let, jak vyrábějí oblečení pro GAP. Odhaduje se, že na světě pracuje 158 milionů dětí

⁴⁶ IEA. *Key World Energy Statistics 2010*. [online soubor PDF] [s.l.] : IEA, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: <http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf>

⁴⁷ BBC. *BBC* [online]. 2008 [cit. 2011-04-10]. BBC News. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7456897.stm>>.

ve věku 5 až 14 let v nepříznivých podmínkách.⁴⁸ Na jedné straně stojí vykořisťování, bída, špatné pracovní podmínky a na druhé straně anonymní zboží, které přináší řetězcům milionové obraty. Zmiňovaný Primark v roce 2007 utržil zisk 200 000 000 liber.⁴⁹ Tyto skutečnosti se týkají udržitelného rozvoje velice hluboce. Vědí zákazníci globálních řetězců, jaké země, jací lidé, za jakých podmínek a za jaký plat vyrábějí zboží, které kupují? O skutečnosti se můžeme jen dohadovat. Neziskové lidsko-právní organizace sice odhalují vykořisťování, ale kolik zůstane neodhaleno? A když dojde k odhalení, jako v případě Primark, řetězec jen zruší smlouvu s dodavatelem, ale samotný systém se nezmění. Toto je velká výzva pro udržitelnost. Starost o životní prostředí je důležitá, ale starost o lidi je důležitější. Toto je můj osobní názor, možná nepatří do akademického pojednání, ale vyjádřit jej musím.

Vraťme se ke vztahu růstu ekonomiky a využívání energie. Argumentem zastánců ekonomického růstu je efekt „decoupling“. Postupující technologická inovace umožňuje vyrobit stejný výrobek za použití menší energie a méně materiálu, což vede k šetření zdrojů. Zdánlivě prognóza, která by mohla řešit ekonomický růst. Jak ovšem ukázala praxe, dochází k „Jevonsovu paradoxu“. Když výrobek vyrobíme za použití méně energie a materiálu, bude levnější, tím pádem se bude více prodávat a výrobku se vyrobí více. Ano efektivita se zvýší, ovšem vyrobí se více a absolutní množství potřebné energie a materiálu se zvýší, tedy dochází ještě k výraznějšímu čerpání zdrojů.⁵⁰

7.4. Summity, akce OSN

V roce 1992 se uskutečnila Konference OSN o životním prostředí a rozvoji v Rio de Janeiru, zvaná též Summit Země. Výsledkem je přijaté prohlášení, které podobně jako Naše

⁴⁸ Mirror. *Mirror* [online]. 2008 [cit. 2011-04-11]. Primark child labour. Dostupné z WWW: <<http://www.mirror.co.uk/news/top-stories/2008/06/23/primark-child-labour-is-ethical-shopping-a-luxury-we-can-t-afford-115875-20617831/>>.

⁴⁹ BBC. *BBC* [online]. 2008 [cit. 2011-04-10]. BBC News. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7456897.stm>>.

⁵⁰ FRAŇKOVÁ, Eva. Prosperita bez ekonomického růstu. 7.G. 2011, XX, 1, s. 6-7.

společná budoucnost volá k akci. Ovšem výsledné prohlášení je akčnější a techničtější, například rozlišuje zásady, programové oblasti, východiska akcí, cíle, činnosti, financování a odhad nákladů. Výzvu přitom směřuje především vládám zemí, dále také neziskovému sektoru, občanské společnosti, soukromému sektoru (vlastně opět všem). Kapitola 4 je věnována vzorcům spotřeby. Po jejím přečtení víme, že je třeba akce, víme jaké cíle máme sledovat, jaké prostředky volit, ale konkrétně zůstává téma nejasné. Dozvídáme se, že vzorce spotřeby jsou neudržitelné, závisejí na zdrojích a energiích. Proto se navrhuje inovace technologie, vedoucí k efektivitě. Jak je patrné z výkladu výše - Jevonsův paradox a energetická efektivita států ze statistiky IEA - věc není tak jednoduchá. Má se omezit výroba odpadu a postupovat směrem k udržitelné spotřebě.⁵¹ Ale jak? Co to je udržitelná spotřeba? To dokument nerozebírá, doporučuje vládám, aby provedly výzkum spotřeby, výroby, distribuce, materiálové náročnosti atd, aby zjistily udržitelnost. Ocituji kapitolu 4, paragraf 4.26, nadepsaný „Posílení hodnot podporujících trvale udržitelný rozvoj“. „Vlády a organizace ze sféry soukromého sektoru by měly prostřednictvím vzdělání, formování veřejného vědomí i dalšími způsoby, jako je pozitivní inzerce výrobků a služeb využívajících ekologicky vhodné technologie nebo napomáhajících prosazení vzorců trvale udržitelné výroby a spotřeby, podporovat pozitivnější přístup k trvale udržitelné spotřebě. Prostředky realizace: Tento program se primárně soustřeďuje na změny trvale neudržitelných vzorců spotřeby a výroby, a na hodnoty podporující vzorce trvale udržitelné spotřeby a stylu života. Jeho realizace vyžaduje spojit úsilí vlád, spotřebitelů a výrobců. Zvláštní pozornost by se měla věnovat významné roli žen a domácností v úloze spotřebitelů i potenciálnímu vlivu jejich společné kupní síly na ekonomiku.“⁵² Všechno to zní jasně, rozumně, člověk nemůže nesouhlasit. Ale jako kdyby detektiv napsal návod, že je třeba získat co nejvíce informací, oslovovat svědky, sledovat pravé stopy a zavrhnout falešné. Také nezbyvá než souhlasit. Ale jak máme poznat pravou a falešnou stopu? Jak máme poznat neudržitelnou a udržitelnou spotřebu? Meze růstu i Naše společná budoucnost již jasně vyjádřily, čeho je třeba dosáhnout. Dokumenty z Ria, jejichž součástí je Agenda 21, ze které pochází i citace, se zdají pouze

⁵¹ OSN. DSD [online]. 2009 [cit. 2011-04-11]. DSD Resources. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_02.shtml>.

⁵² OSN. DSD [online]. 2009 [cit. 2011-04-11]. DSD Resources. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_02.shtml>.

opakovat již napsané. Pro účely urbanismu zmíním, co Agenda 21 prohlašuje o podmínkách lidských sídel. V kapitole 7 o Podpoře rozvoje udržitelných lidských sídel stojí: „Celkovým cílem ohledně lidského osídlení je zlepšit sociální, ekonomickou a environmentální kvalitu lidských sídel a životní a pracovní prostředí všech lidí, zejména městské a venkovské chudiny. Taková zlepšení by měla být založena na technické spolupráci, partnerství mezi veřejným, soukromým a komunitním sektorem a na úkolu zapojit do rozhodovacích procesů komunitní skupiny a zájmové skupiny jako například ženy, domorodce (původní obyvatelstvo), staré a postižené.“⁵³ Dále se zaměřím na zásady, které se týkají i měst v naší rozvinuté oblasti světa. Sem patří prohlášení o Zlepšování managementu lidských sídel. Cíl spočívá v zavedení udržitelného městského managementu. Státy by měly přijmout inovativní městské plánovací strategie, které reagují na otázky sociální a environmentální: Omezováním příspěvků na environmentální služby a jiné služby vysokého standardu (dodávky vody, odvoz odpadu, pozemní komunikace, telekomunikace) pro čtvrti, kde žijí lidé s vysokými příjmy. Přesměrováním výnosů z poplatků za služby od těchto lidí do čtvrtí, kde se nedostává infrastruktury a služeb. Zlepšování sběru městských dat. Města by měla za účasti soukromého sektoru zadávat a řídit pilotní projekty a sbírat data a šířit je. Je zapotřebí silný management, aby se zajistilo, že městské rozlézáni (urban sprawl) nerozšiřuje degradaci zdrojů na stále větším prostoru a že nezvyšuje tlak na přeměnu zemědělské půdy/volné krajiny na plochu pro městský růst. Mělo by se zajistit dostatek pracovních příležitostí pro příměstské oblasti. Měly by se vyhodnotit procesy urbanizace a územních politik, aby se zvažil dopad růstu města na životní prostředí. Měl by se podporovat rozvoj ekonomických aktivit malého měřítka, obzvláště výroba potravy, aby se pomáhalo místnímu tvoření příjmů, zboží a služeb pro venkovské zázemí města. Města by měla zlepšit zapojení místních komunit do procesů pojmenovávání potřeb po veřejných službách, poskytování infrastruktury, procesů zlepšování vymožeností, ochrany a obnovy starších budov, historických památek. Dále by měla být vytvořena formální i neformální pracovní místa pro lidi s nízkým příjmem. Doporučuje se zapojit se do mezinárodní sítě udržitelných měst za účelem výměny zkušeností a mobilizace technické a finanční podpory. Podpořit vytvoření environmentálně příznivých a kulturně-

⁵³ OSN. DSD [online]. 2009 [cit. 2011-04-11]. DSD Resources. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_02.shtml>.

citlivých turistických programů, jako způsobu udržitelného rozvoje městských a venkovských sídel, jako cesta k decentralizaci městského vývoje a zmenšování rozdílů mezi regiony. Dát moc komunitním skupinám, nevládním organizacím a jednotlivcům, aby se stali autoritami a zodpovědnými za spravování a zlepšování svého bezprostředního okolí pomocí nástrojů zapojení a účasti a technik péče o prostředí. Výstižný popis problémů přináší východisko k udržitelnému územnímu plánování a managementu: Přístup ke krajinným zdrojům je nezbytnou součástí udržitelného životního stylu s nízkým dopadem. Krajinné zdroje jsou základem živých systémů (i lidských) a poskytují půdu, energii, vodu a příležitost pro všechny lidské aktivity. V rychle rostoucích městských oblastech se stává přístup ke krajině stále těžším, kvůli střetu zájmů průmyslu, bydlení, komerce, zemědělství, struktur vlastnictví půdy a potřeby otevřených míst. Nadto, stoupající ceny městské půdy znemožňují chudým, aby získali přístup ke vhodné půdě. Ve venkovských oblastech vyúsťují neudržitelné praktiky, jako využívání okrajových půd, pronikání do lesů a ekologicky křehkých oblastí komerčními zájmy a venkovským obyvatelstvem bez půdy, v degradaci životního prostředí.⁵⁴

Dále se probírá nutnost řešit dopravu, zlepšovat lidské zdroje. Aby bylo učiněno za dost úplnosti, musím zmínit také konference OSN pro lidská sídla Habitat I roku 1976 ve Vancouveru, Habitat II v Istanbulu roku 1996 a z nich plynoucí Agendy. Jejich obsahem jsou výzvy podobné již zmiňovaným dokumentům. Světový summit pro udržitelný rozvoj z roku 2002 v Johannesburgu byl uspořádán s vědomím, že od Summitu Země roku 1992, nenastal zásadní převrat ve vývoji, chudí dále chudly a rozvinutý svět se stále potýkal s výše zmíněnými problémy. Bylo jasné, že pouhé schůzování a vytváření dokumentů a agend nestačí. Výsledkem setkání má být činnost vlád a dalších skupin, které mají přenést zásady do praxe. Aby se stanovily konkrétní cíle, byly stanoveny termíny, do kterých se mají splnit úkoly, například snížit na polovinu počet lidí bez přístupu k základním zdravotnickým zařízením do roku 2015, do roku 2020 vyrábět a používat chemikálie, které nebudou mít výrazně nepříznivý účinek na lidské zdraví a na životní prostředí, do roku 2010 dosáhnout významného snížení tempa úbytku biodiversity. Cílem Summitu bylo také vytvoření nových

⁵⁴ OSN. DSD [online]. 2009 [cit. 2011-04-11]. DSD Resources. Dostupné z WWW: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_02.shtml>.

partnerství a propojení neziskového a vládního sektoru.⁵⁵ OSN zahrnuje také odbor pro udržitelný rozvoj, odbor pro lidská sídla, na internetových stránkách www.un.org poskytuje rozsáhlé informace o konferencích, statistiky, zásady, dokumenty a další. Podnětný projekt připravila OSN ve spolupráci s městem Dubai - totiž cenu Dubaie za „best practice“ (nejlepší praxi). „Best practice“ je hojně užívaným pojmem, je to příklad, kdy se v praxi uplatnily teoretické zásady a výsledek se podařil. Celý projekt se zdokumentuje a slouží za příklad, jako konkrétní řešení. Soutěž se koná každé dva roky od roku 1996, pokaždé se přihlásí stovky případů a porota vybere výherce, který obdrží i finanční cenu. Stručné dokumentace je možné procházet na internetu na adrese <http://www.bestpractices.org/>. Projekty řeší mnoho oblastí související s udržitelností, sociálním a ekonomickým růstem, obnovou, zapojením skupin, technickým řešením atd.

⁵⁵ OSN. UN [online]. 2009 [cit. 2011-04-12]. United Nations Johannesburg Summit 2002. Dostupné z WWW: <http://www.johannesburgsummit.org/html/whats_new/feature_story41.html>.

8. Urbanismus v novém světě

Přistupme nyní k důsledné syntéze urbanismu a udržitelného rozvoje. Částečnou syntézu bylo již možné sledovat ve výše zmíněných příkladech, například v Haussmannově přestavbě Paříže a požadavcích na hygienu a bezpečnost obyvatel, dále ve vizi Howarda, jeho zahradních měst, kde by lidé mohli žít v souladu s přírodou a zároveň užívali sociálních a ekonomických výhod takového bydlení, rovněž v manifestech udržitelnosti, které se zabývají přirozeně i lidskými sídly, úlohou plánování, procesy zapojování veřejnosti. Myslím, že na urbanismus, městské plánování, by měly být co nejvyšší nároky. Velkých cílů lze dosáhnout jen pokud jsou stanoveny velké úkoly. Vedle otázek udržitelnosti by měl urbanismus pochopitelně pokračovat ve své náplni tvorby vhodného městského prostředí. Zapojení hlediska udržitelnosti do urbanismu by nemělo znamenat, že urbanismus se přeorientuje a začne vytvářet technicky účelná řešení spotřeby energie, nakládání s odpady, dopravou, emisemi, bydlením atd. a přitom vypustí nárok na vytváření zajímavého městského prostoru. Pomocí exkurze do nedávné historie urbanismu si připomeňme, jaké úkoly řešil. České nakládání s moderní architekturou a urbanismem prodělalo několik fází před druhou světovou válkou. Během války pak pokračuje vývoj teoretického uvažování o architektuře, jak zachycuje práce „Česká teorie architektury v letech okupace“. Nastává okamžik revize, přiznání, že architektura by ve své syntetické tendenci neměla opomíjet také potřeby svého konzumenta, tedy obyvatele architektonických děl. Oldřich Stefan v roce 1943 publikoval studii *Architektura, teorie a život*. Zabývá se zde vztahem programu architektury a civilizačního pokroku⁵⁶. „Jednotlivé kořeny nové architektury nabývaly na síle tím, jak se spojovaly vždy s kusem nové civilizační výstavby. Teorie se snažila vystihnout hlavní potřeby a činila tak obvyklým dobovým způsobem specializačním. Tak se stala nová architektura otázkou z hlediska účelového, technického, z hlediska provozně-organizačního, hospodářského, sociálně-reformního - z hledisek, která odpovídala postupu civilizačního přerodu. Jen jedno základní hledisko zůstávalo při tom vně jakékoli cílevědomější úvahy. Byla to psychologická stránka architektury a vše, co z ní vyplývá. V překotném technickém plánování nového, vysněného světa, ztratila se kupodivu složka, která je natolik, přirozená,

⁵⁶ CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

natolik samozřejmá a poznatelná ve svých různých podobách na architektuře všech dob a všech míst...”⁵⁷ Karel Honzík se v první polovině 40.let 20.století také věnuje přehodnocení programu architektury, s přiznáním místa psychologickému účinku staveb. Architektura působí prostředky výtvarnými a mimovýtvarnými, tedy konzument získává dojmy obýváním a výtvarným nazíráním. Estetická stránka zahrnuje „tvar a jeho účín ve všech proměnách a v celé podivuhodné složitosti. Pak zejména celá oblast příznivých vztahů, a to nejen vztahů uvnitř díla samého, ale předně vztahů tohoto stavebního díla ke stavbám okolním a ke krajině.“⁵⁸

Položme si otázku, jak tedy působí prostor na člověka, anebo úžeji, jak se promítne podoba města do života lidí. Renesanční urbanisté by podle Vitruvia vzoru patrně upřednostnili pravidelnost, geometrii, šachovnicový půdorys, symetrii, racionální plán. Funkcionalismus by zdůrazňoval účelnost, stránku provozní, fyziologickou a psychické působení sice přizná, ale přizve si jeho poznání vědu. Vědecký popis spočívá povětšinou v nastolení kategorií a jejich vzájemném vztahu, ve stanovení měřítek a sběru empirických dat. Opírá se o stanovení škál, například sociologické a psychologické dotazníky uplatňují škály zcela souhlasím-spíše souhlasím-nemohu rozhodnout-spíše nesouhlasím-zcela souhlasím. To umožňuje oslovit velký počet respondentů a výsledným škálám přiřadit čísla a následně provést statistické analýzy. Empirický výzkum se opírá o měřitelné, doložitelné veličiny. Nikdo by patrně nezpochybnil názor, že člověk je bytost daleko jemnější a složitější, neuvažuje a nevnímá ve škálách, nehodnotí realitu buď A nebo B. Především se mi jedná o citovou stránku člověka, tedy o duši, ačkoli pojem duše věda nepoužívá. Znamená to, že duše neexistuje? Kategorie duše je pro vědu neuchopitelná, nevyskytuje se ve světě, není měřitelná. Samotná psychologie, podle etymologie dušezpyt, ovšem pojem duše nepoužívá, někde po cestě se duše z vědy vytratila. Člověk je tak z hlediska psychologie rozdělen na vědomí a nevědomí, na ego, id a superego, na pozornost, vnímání, paměť, myšlení, osobnost atd. Zastávám názor, že lepší než stavět zjednodušující modely je přiznat, že skutečnost je tak

⁵⁷ STEFAN, Oldřich. Architektura, teorie a život. Život. 1942-1943, XVIII, 2, s. 50-58. cit. podle CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

⁵⁸ HONZÍK, Karel. Ke studiu psychologického účinku v architektuře. Život. 1942-1943, XVIII, 2, s. 58-60. cit. podle CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

složitá, že by spíše bylo vhodnější přiznat, že nevíme. Pro mě je člověk hluboká tůň, na jejíž dno nevidím, a možná, že dno nemá, anebo se v hloubce nachází něco, co nevím co je. Člověk je pro mne záhada, vědomě chci každému přiznat jeho jedinečnost, člověka nechci vysvětlovat jen pomocí genů, výchovy a prostředí (kultury), kde vyrůstá. Věřím, že celek je víc než soubor částí. Proto analýza, česky rozbor, rozklad na části není podle mne spolehlivou cestou k poznání. Vezměme například pojetí emocí v psychologii. Člověk má emoce. Přirozený jazyk ovšem zná daleko pestřejší vyjádření, co se děje s člověkem: nálada, pocit, rozpoložení, chmury, obavy, nadšení, radost, spokojenost, těšení se, naděje, vjemy, zážitek, inspirace, fantazie. Co se ve mě odehrává, když poslouchám hudbu. Když poslouchám různé druhy hudby, je to různé, když poslouchám stejnou hudbu v různou dobu, při různých příležitostech, s různými lidmi, při různých náladách, v různých prostředích, před spaním anebo při běhání, je to různé. Nechci to pojmenovávat, ale vím, že to existuje v mém vnitřním světě. Pro vědu je to neuchopitelné a jediným zdrojem, který by mohl vědu o tom zpravit, jsem já, ale jen pomocí slov, ale slova nestačí na pojmenování. Potíž spočívá i v tom, že se nelze spolehnout na samotné rysy hudby jako objektu, protože vnímání provádí teprve subjekt. Líčit tedy účiny hudby nelze jen popisem hudby samotné. Podobně se to má i s prostorem, místem, prostředím. Vynechejme psychologii a použijme umění. Edgar Allan Poe v povídce Pád panství (rodu) Usherů (The Fall of the House of Usher) jde přímo k jádru věci. „...putoval jsem sám jednolitě pošmournou končinou země, ... ocitl jsem se, jak se dloužily stíny večera, na dohled od melancholického panství Usherů. Nevím, jak to bylo - ale jak jsem prvně spatřil stavbu, pocit nepřekonatelného chmuru a skleslosti zachvátil moji duši. Říkám nepřekonatelný, protože můj pocit neulehčil žádný napůl příjemný, poetický vjem, se kterým mysl obvykle vnímá dokonce i ty nejstrožejší přírodní obrazy zpustošenosti a strašlivosti. Pohlédl jsem na výjev, který se přede mnou rozkládal, na samotný dům, na prosté rysy okolí panství, na pusté a ošlehané zdi, na okna připomínající prázdné oči, na pár trsů rákosí, na několik vybělených kmenů uhnilých stromů, s naprostou sklíčeností duše, kterou nemohu lépe přirovnat k žádnému pozemskému rozpoložení než k procitnutí z opiového snu, ten hořký sestup do všednosti dne, to hnusné zborcení závoje... Co to bylo, co mě tak rozrušilo na Usherské državě? To byla záhada zcela neproniknutelná.... Byl jsem nucen ustoupit s neuspokojivým závěrem, že ačkoli existují kombinace velmi jednoduchých

přírodních tvarů, které mají moc nás zasáhnout, přesto rozbor této moci leží mezi úvahami, jež přesahují naši schopnost a hloubku. Bylo možné, přemýšlel jsem, že pouhé rozdílné naaranžování jednotlivin na scéně, detailů obrazu, by mohlo pozměnit nebo snad zrušit svoji moc vyvolávat truchlivý dojem.“⁵⁹ V domě Usherů dlel poslední výhonek tohoto rodu, Roderick Usher. Svému příteli poslal dopis, psal o svojí tělesné nemoci, o psychické poruše. Jeho starobylá rodina byla známa pro svoji mimořádnou citlivost. Rodina neměla vedlejších větví, vedla v přímé linii, a tak se stalo, že panství Usherů označovalo samotný rod i državu (v angličtině znamená „house“ i rod i budovu). Poe zde umělecky vystihl, jak mohou prostředí a stavby působit na člověka, jak v něm mohou vyvolat pocity, zážitky, rozpoložení. Roderick Usher, citlivá duše se stal obětí takového působení. Mezi člověkem a jeho prostředím se vytváří jakási symbióza, oboje k sobě patří neoddělitelně, nejen v případě rodu/domu Usherů. Prostředí vytváří a opečovává (anebo neopečovává) člověk a na druhou stranu v něm žije. Člověk se může chovat k prostředí kořistnický, roztahovačně, pouze jej prakticky využívat coby prostoru pro svoje činnosti, za tímto účelem prostředí přetváří a zcela mění jeho charakter (například les na oplocený vybetonovaný logistický prostor). Anebo do prostředí přichází s pokorou, sleduje, jaké hodnoty zde už existují, ty chrání, prostředí doplňuje a obohacuje, nechá se jím vést. Poe uvažuje, snad že nastavení hmoty, prvků v prostoru ovlivňuje vyznění, ano, ale jak přesně se to děje a jak dochází k rezonanci prostředí v člověku, to nedokážeme postihnout. Tedy se v tomto ohledu s Poem shodneme.

8.1.Bombaj

Udržitelný urbanismus usiluje o odstranění bída ve městě, o zajištění životních standardů co do infrastruktury - kanalizace, čistota, vhodné bydlení, odvoz odpadu atd. Požádal jsem svého známého, aby mi vylíčil, jak žije v indické Bombaji (Mumbai). Pan Jerome je Kanadčan, má manželku a malou dceru, bydleli nějaký čas v Praze, pak jej velká nadnárodní korporace, kde pracuje, povolala do své pobočky v Bombaji. Bombaj byla v roce 2005 6. nejlidnatější město, zhruba s 18 miliony obyvatel. Pan Jerome prý nikdy v životě neviděl takové bohatství jako tam a zároveň nikdy neviděl tolik bída a chudoby. V centru se

⁵⁹ POE, Edgar Allan. *The Fall of the House of Usher*. Přeložil Kryštof Mrnka. Praha: 2010.

tyčí mnoho mrakodrapů, Bombaj je centrem mnoha mezinárodních i místních firem, bank, administrativních institucí, jsou sem směřovány informační technologie atd. Svět bohatství, kancelářů, prosperity, obchodu, podnikání. Po městě se bohatí přesouvají výhradně v autech, po ulici takřka nechodí. Kvůli velkým teplotám, které zde panují téměř celý rok. A také zčásti kvůli tomu, že ne všechno dění na ulici je příjemné. Žije (spíše přežívá) zde mnoho lidí, jejich přístřeší tvoří krabice, vybírají si pro život chodníky, zákoutí, plácky. Jsou na tom bídne, údajně ale překvapivě někteří mají mobilní telefony. Firma platí panu Jeromovi náklady na bydlení - bydlí tedy ve velkém domě s terasou a rozlehlou zahradou, přičemž o chod domácnosti se stará deset lidí - kuchaři, nákupčí, zahradníci, údržbáři, chůva, řidiči, člověk pro venčení psa atd. Jejich platy jsou nízké, avšak za práci jsou vděční, protože tak mohou uživit svoje rodiny. Chůva s nimi bydlí a je ráda, že může být v takovém domě. Zprvu se mu prý přičila představa, že bude mít sluhy, ale pak pochopil, že tak je to zvykem, že bohatí tak dávají práci chudým. V korporaci zaměstnávají lidi, kteří mají na starosti pouze otevírání dveří nebo jenom nalévání studené vody. Je otázkou, zda je to proto, že chod velké firmy potřebuje obsloužit velké množství lidí, a tak jsou takoví specialisté opravdu třeba, anebo se tím dává práce potřebným. V létě při vydatných monzunových deštích celá rodina letí do Kanady, protože deště jsou nesnesitelné. Kanalizace nestačí pojímat vodu, takže po ulicích se rozlévá její obsah. V Bombaji se rozkládá i rozsáhlá oblast slumů. Tolik jsem se dozvěděl od pana Jeroma.⁶⁰ Cíle udržitelného rozvoje se týkají všech, přesto například Praha problémy Bombaje nezná. Můžeme proto urbanismus cílit na jiné oblasti, protože ty nejurgentnější řešit nemusíme. Máme problémy například s automobilovou zátěží, prašností a znečištěním ovzduší, s úpadkem centra a jeho přeměnou na předraženou oblast podřízenou turismu, kancelářím, bankám, kdyby v něm nestály historické budovy a galerie, možná by nikdo neměl zájem tam trávit čas. Potýkáme se s rozrůstáním města do krajiny, přeměnou vesnic v Praze a u Prahy na satelitní městečka, město ustupuje developerským zájmům, nevíme si rady s veřejným prostorem, nevážíme si zelených ploch a prázdných ploch, mnoho lidí bydlí na sídlištích, která brání vedení obohaceného života, město je řízeno netransparentně, lidé nemají možnost prosadit svoje záměry. Není dost vytěžen potenciál veřejný prostor používat pro podnětné činnosti pro různé zájmové skupiny. Mnoho čtvrtí neumí přitáhnout návštěvníky

⁶⁰ JEROME, André. Série osobních rozhovorů s ním. Praha, 2010.

nějakým svým místním charakterem, zvláštností, neposkytují záminku pro trávení volného času. Pohyb Prahou je na mnoha úsecích ztížen nejen pěším, ale také cyklistům a vozíčkářům.

8.2. Přístupy k urbanismu

Současné urbanistické plánování v Praze funguje shora, tedy, že instituce, která je má na starosti - městské zastupitelstvo spolu s Útvarem pro rozvoj hlavního města Prahy připravují plány pro výstavbu. Obyvatelé jsou tedy nečinnými příjemci plánů instituce. Malá skupina lidí rozhoduje o městě, ve kterém žije tisícinásobně více lidí. Zastupitelstvo a Útvar tedy vystupují jako authority, které mají expertní znalosti o plánování. Allmendinger píše o přeměnách teorie městského plánování. Věnuje se různým pohledům na teorie plánování - například, co to vlastně je plánování, dále teoriím v rámci plánování. Synteticky spojuje filosofii, sociální vědy a plánování. Třídí teorie podle celkového myšlenkového rámce: moderna, postmoderna, pozitivismus, post-positivismus, atd. Pro hladké plynutí shrnutí jeho pojednání o teoriích plánování mi nezbyvá než zkrátit odbočky směrem k myšlenkovým zdrojům a vysvětlovat pojmy jako pozitivismus jen v průběhu. V Anglii zadává plánování místní správa (obecní zastupitelstvo). Zadává jej plánovačům, kteří jsou členy profesního plánovacího uskupení. Takovým uskupením je například RTPI - Royal Town Planning Institute (Královský Institut městského plánování). Členství v RTPI je povoleno pouze plánovačům s odpovídajícím vzděláním a praxí a řídí se zásadami. Například, že plánovač bude vykonávat svoji práci v souladu s profesním přesvědčením a podle nejvyšších standardů a zásad současného stavu plánovací profese. Musí vykonávat rozhodnutí nezáužatě a nezávisle. Skutečnost je ovšem taková, že je to místní správa, která zadává plánovačům práci. V rámci pozice zaměstnavatel-zaměstnanec tedy plánovači spíše plní zadání.⁶¹ Obdobné poměry panují v Praze. Útvar pro rozvoj byl zřízen městem Prahou a zůstává otevřeno diskusi, zda má vlastní rozhodovací moc. Allmendinger rozlišuje dva druhy plánování. Positivistické a post-positivistické. Positivistické způsoby vědy spočívají v tom, že chápou sebe sama jako nástroj k objektivnímu uchopení pravdy, sbírají pouze měřitelná data, neprovádějí spekulace, hledají všeplatné a všeobecné zákony. Naproti tomu post-

⁶¹ ALLMENDINGER, Philip. *Planning Theory*. Basingstoke: Palgrave, 2002. 239 s.

positivistický přístup připouští, že pravda je předmětem výkladu a nároky na ni si může činit více subjektů. Lyotard, francouzský filosof, míní, že společenské vědy se nemohou dobrat universální pravdy. Anglické pozitivistické plánování fungovalo tak, že stát zadal cíl a plánovači našli pomocí propočtů a modelů odpovídající technické řešení. Vycházelo se z předpokladu, že plánovači coby odborníci vědí nejlépe, jak plánovat. Plánování bylo obviňováno, že je slepé vůči etnické a genderové různosti a že vytvořilo nové problémy, jako například věžové komplexy a městské dálnice. Post pozitivistické plánování vychází z předpokladu, že plánovač je spíše poradce, který pracuje ve složitém světě, jehož je součástí jako každý jiný. Ve světě, kde nejsou žádné konečné odpovědi, spíše mnohost pohledů a otázek. Post-positivistické plánování je zaměřeno na hodnoty a pracuje s přístupem, který vědomě přiznává mocenské vztahy, vztahy podřízenosti, zájmy a jejich střety. Patří sem postmoderní plánování a „collaborative planning“ - plánování skrz spolupráci. Můžeme se ptát na tři otázky: Co je to vlastně plánování? Co to je dobrý městský plán? Jak vypadá dobrý proces plánování? V postmoderním plánování je ústředním pojmem relativita, pluralita názorů a přístupů, otevřenost, podřívání statutu-quo, odmítání konvenčních politicko-mocenských struktur, uvědomění si, že lidé jsou tlačeni do norem a uniformity (jak zpravit Foucault), snaha je nerespektovat autority, kritika modernity za to, že používala instrumentální racionalitu (jak poznamenal Nietzsche, svět byl redukován na jeden způsob racionálního uvažování, který vylučuje ostatní způsoby, hledaly se matematické modely a co nešlo takto uchopit, bylo vytěsněno).⁶² Odbočme na chvíli k výkladu, co je funkční zónování, a vrátíme se zpět k postmoderní situaci.

Urbanistické plánování probíhá pomocí územního plánu - funkčního zónování. Územní plán určuje využití půdy k různým účelům. Plán je mapa území, jednotlivé oblasti jsou funkční zóny, každá má svá pravidla, mohou být jedno-funkční nebo smíšené. Rozčleněny jsou do kategorií jako funkce bydlení, výroba, zeleň. V rámci kategorií jsou dány dílčí určení, například stupně obytné zástavby. Jsou dány parametry-podíl zastavěné plochy parcely, výška budov, odstupy, podíl zeleně, hustota zástavby, jaké druhy staveb smí v zóně stát atd. územní plán určuje dopravní situaci, zastavitelná a nezastavitelná území. Vznikají tak

⁶² ALLMENDINGER, Philip. *Planning Theory*. Basingstoke: Palgrave, 2002. 239 s.

oblasti funkcí. Pro územní plán se napřed připravují územně analytické podklady. Plánování probíhá v souladu s územními politikami, jež pracují v úrovních - státní, krajská, obecní. Územní plán zůstává ovšem plánem, je to vlastně potenciální pro konkrétní podobu. Samotné rozvrhování staveb je proces druhý. Musí respektovat územní plán, územní limity, provádí se územní řízení.

9. Nedostatky urbanistického plánování

Funkční zónování je spíše nástroj moderního plánování. Postmoderní plánování se nachází v situaci, kdy je třeba přemostit pojetí moderního, pozitivistického plánování směrem ke skutečným potřebám obyvatel. Pojetí funkčního zónování je slepé vůči etnické rozmanitosti obyvatelstva, starým, znevýhodněným lidem, ženám, atd. Přístup „collaborative planning“ - plánování skrze spolupráci vychází z předpokladu, že společnost (obyvatelstvo) je roztrženo do mnoha různých zájmových skupin, jejichž potřeby se liší, a tak moderní pozitivistické racionální centralistické plánování neumožňuje naplnit jejich potřeby. Tak je třeba založit plánování na vzájemné komunikaci mezi skupinami a plánovali a skrze otevřenou debatu hledat řešení. Plánovali by tak měli umět naslouchat, pomoci růstu vazeb a kontaktů uvnitř debatující komunity, zaznamenávat také menšinové názory, poskytovat informace technické a ohledně politik, zajistit, aby měli přístup k dokumentaci všichni dotčení, naučit se pracovat s kolektivem. (Pozn. Z vyprávění známých vím, že určitě alespoň v Dánsku, Anglii a USA se při školním vzdělávání klade důraz na skupinovou práci a řešení projektů v kolektivu, čímž si žáci mají osvojit dovednosti spolupráce.) Plánovali by měli zajistit, aby navrhované projekty byly nezávisle posouzeny komunitou.⁶³ Ačkoli se Allmendinger zabývá především teoriemi plánování v Anglii, analogické teorie, pojetí plánování lze sledovat pochopitelně i v Čechách. Myslím, že plánování u nás stále nepokročilo do fáze post-positivismu, o „collaborative planning“ - plánování skrze spolupráci nemůže být ani řeč. Útvar pro rozvoj Prahy spoléhá, že skupina odborníků na dopravu a urbanismus a životní prostředí a ekonomiku atd. pomocí modelování městských systémů dokážou řídit rozvoj. Je to vlastně zcela nesmyslné. Je třeba si uvědomit, že plánování se neprovádí pro potěchu plánovalů, ale pro zlepšení městského prostoru, ve kterém žijí lidé. Lidé a jejich potřeby a zájmy by tedy měli stát v ohnisku pozornosti plánování. Obávám se, že na tuto ryze samozřejmou skutečnost se zapomíná a systémové modely počítají spíše s čísly. Nejen, že se nikdo obyvatel neptá, co by chtěli, ale navíc, pokud se obyvatelé sami projeví, není jim dána moc něco opravdu prosadit. Samotný současný český stavební zákon 183/2006 Sb. rozlišuje námitky a připomínky. Když se navrhuje územní plán, je jeho koncepce

⁶³ ALLMENDINGER, Philip. *Planning Theory*. Basingstoke: Palgrave, 2002. 239 s.

vystavena veřejně a lidé mají možnost podat „připomínku“. Vlastníci dotčených nemovitostí a zástupce veřejnosti, který zastupuje alespoň 200 lidí, mají možnost podat „námitku“.⁶⁴ Ta má větší váhu. Nezisková organizace Arnika se zabývá, vedle mnoha dalších oblastí, i výstavbou a územním plánováním v Praze. Sleduje jednání zastupitelstva o změnách současného územního plánu Prahy. Současný územní plán Prahy platí od roku 1999. Což neznamená, že by skutečně stanovoval podobu Prahy. Během let totiž proběhly stovky jeho změn. V současnosti probíhá řízení následujících změn: I. vlna celoměstsky významných změn, II. vlna celoměstsky významných změn, vlna 06, vlna 07, změna Z 1000. Tyto jsou soubory dílčích změn funkčního užití určitých území Prahy. K těmto změnám se vypracovávají koncepty, návrhy, někdy posudky o dopadu na životní prostředí - SEA/EIA. Zastupitelstvo jedná a hlasuje o schválení změn. Arnika se chce jednání a hlasování účastnit, ale stává se, že Zastupitelstvo neumožní zástupcům Arniky a občanům, kteří se o změny zajímají, vystoupit s projevem. V říjnu 2009 například Zastupitelstvo také odmítlo projednat petici sedmi set lidí, údajně kvůli jejím formálním nedostatkům. Lidé chtěli vystoupit před Zastupitelstvem s projevem, čekali před jednacím sálem, Zastupitelstvo hlasovalo, zda jim umožní přednést projev či ne. Často to nebylo povoleno, zejména při projednávání změn, které u občanů vyvolávaly nesouhlas.^{65 66}

Nástroj funkčního zónování bývá některými odborníky kritizován. Jaroslav Zima, z architektonického atelieru D3A, se podílel na přestavbě Smíchova v 90. letech 20. století. Tým tvořilo mnoho dalších architektů, Tomáš Prouza (též ze D3A), Roman Koucký, atd. Připravovaly se tři projekty - Zlatý Anděl, na kterém taktéž pracoval Jean Nouvel, Tatra Jih - dnešní Anděl City mezi ulicemi Stroupežnického a Radlickou, Tatra Sever - dnešní nákupní centrum. Zima hodnotí nástroj územního plánu jako nepatřičný pro určité urbanistické otázky: Jednotlivé funkční zóny nestanovují měřítko staveb a jejich souvislosti s okolní zástavbou. Územní plán neurčuje, kde se objeví náměstí a ulice, jaké budou mít rozměry a jaké hranice

⁶⁴ ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon ze dne 14. března 2006 o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)*. In Sbírka zákonů. 2006, Částka 63, 183. s. 2226-2289.

⁶⁵ Arnika. *Arnika* [online]. 2010 [cit. 2011-04-02]. Jednání zastupitelstva. Dostupné z WWW: <<http://arnika.org/novinky/magistrat-bude-muset-jeste-ukazat-zda-je-skutecne-otevrenejsi-obcanum>>.

⁶⁶ Arnika. *Arnika* [online]. 2009 [cit. 2010-12-02]. Jednání zastupitelstva. Dostupné z WWW: <<http://arnika.org/tiskove-zpravy/prazsti-zastupitele-hlasuji-proti-obcanum-ktere-ani-nenechaji-promluvit>>.

budou nedotknutelné. Teprve developer území uchopí a rozhodne, zda a kde povede ulice. Myslí si, že by bylo vhodnější, kdyby město stanovilo, kde je veřejný prostor, který má zůstat veřejným prostorem. Kde mohou stát domy, které se v čase mění. Například když Karel IV. zakládal Nové Město, pochopitelně nevěděl, jaké domy budou na dnešním Václavském náměstí v budoucnu stát, ale jasně stanovil hranici, kde je náměstí. Naproti tomu dnes Zima postrádá základní informace takového druhu na mnoha územích Prahy. Rozsáhlé oblasti, jako jsou Holešovice-Bubny, Rohanský ostrov, Smíchovské nádraží, jsou spíše v moci developerů než města. Prodávají se celé kusy území, které sousedí s rostlým městem, ale město si neponechává pod svojí kontrolou například zakládání veřejných prostor. Také zelená plocha v podobě parků je v rukou developerů, kteří musí jen dodržet koeficienty zelené plochy. Jak ale tuto plochu rozloží, je na nich.⁶⁷ Následně Zima rozebírá i další aspekty urbanistické práce. Práce s veřejným prostorem prý upadá. Organizace veřejného prostoru, logické propojování míst, možnost orientace, dominanty, průhledy, nároží, veřejné budovy udávající charakter místa, společně s přiměřeným řešením dopravy má být ve středu urbanismu. Dochází ale k spíše k řešení dopravy, podle které se pak dotváří zbytek. Dopravní koridory, jejich naddimenzování, ochranná pásma, atd. rozřezávají město na nespojitě části. Paradoxně některé předpisy mohou škodit - v ulici, kudy jezdí tramvaj, je obtížné postavit bytový dům kvůli limitům hluku, takže se výstavba přesouvá na předměstí. Místo toho, aby obyvatelé domu použili tramvaj ve městě, musí se z předměstí přesouvat autem.⁶⁸

9.1. Kulturně - ekologické zastavení

Ještě před úvahami o současných úkolech urbanismu uveďme pohled na vztah člověka a jeho prostředí z hlediska kulturní ekologie. Kulturní ekologie se zabývá vztahem lidí, kultury a prostředí. Kultura bývá chápána z hlediska kulturní ekologie jako „nadbíologický adaptivní systém, jehož prostřednictvím realizuje člověk jako člen společnosti svůj vztah k ekologickému prostředí.“⁶⁹ Nemůžeme ovšem brát lidskou kulturu pouze jako způsob přizpůsobení se přírodnímu prostředí a vytváření kulturního prostředí. To by vedlo

⁶⁷ FIALOVÁ, Irena, et al. *D3A: Živá architektura*. Praha: Zlatý řez, 2009. 263 s.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 669 s.

k opomenutí tvořivého potenciálu jednotlivců i celých kultur. Takové pojetí kultury se rovněž nehodí pro celkové zkoumání mnoha dalších projevů, jako náboženství, umění a podobně. Ortová píše, v souladu s výše zmíněnými pohledy, že „technický pokrok, jehož původním smyslem snad měla být péče o blaho člověka, eliminoval z centra pozornosti jak přírodu jako svébytný a obdivuhodný živý organismus, tak konkrétní myslící a cítící lidské bytosti.“⁷⁰ Důležitým pojmem pro práci s obytností prostoru je *genius loci*, z latinského duch (ochranný) místa. V dnešní době bývá pojem používán, možná dokonce nadužíván. V současném použití vyjadřuje, že pokud má místo *genius loci*, najdeme zde jisté dobré, příznivé hodnoty, místo k lidem promlouvá, má svoji tvářnost. Obecněji, Ortová *genius loci* vymezuje jako „individuální tvářnost, neopakovatelná kulturní atmosféra, která je výsledkem dlouhodobého historického procesu tvorby prostředí, v němž se citlivým způsobem prolínají přírodní složky, určitá prostorová organizace sociokulturního života a také jedinečná schopnost i potřeba estetická...“⁷¹ *Geniem loci* se vyznačují sídla, která vznikala pomalým „evolučním procesem, jenž umožňoval autoorganizaci na principu negativních i pozitivních zpětných vazeb...probíhal přirozený výběr forem, v nichž je zřetelný respekt jak k přírodním charakteristikám, tak k potřebám každodenního života.“⁷² Do procesu tvorby prostředí, v němž člověk žije, se promítaly požadavky po bezpečném a srozumitelném prostoru, po fyzickém zakotvení sociální organizace, impulzy vyplývající z hledání místa člověka ve světě.⁷³

⁷⁰ ORTOVÁ, Jitka. *Kapitoly z kulturní ekologie*. Praha: Karolinum, 1999. 141 s.

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

10. Případové studie

Na případových studiích Cholupic a Benic mohu ilustrovat, jakými cestami se také ubírá současný český urbanismus. Cholupice jsou dnes součástí Prahy, původně to bývala samostatná vesnice ležící na jih od hlavního města. Tento stav dnes víceméně přetrvává, připojení je administrativního rázu, Cholupice leží v krajině spíše venkovského rázu. Změna územního plánu číslo 1686 z vlny 07 rozsáhle mění funkční využití ploch. Cholupice leží na území, které spadá do přírodního parku Modřanská rokle-Cholupice. Na území Prahy se přírodních parků nachází 11, není radno je tedy poškozovat výstavbou, tvoří protiváhu k zastavěnému městskému území Prahy. Orgán ochrany přírody stanovuje omezení činností, které by vedly k poškození či zrušení jedinečného stavu přírodního parku - cílem ochrany je uchování krajinného rázu, ochrana přírodních a kulturních hodnot oblasti. Okolí Cholupic se vyznačuje otevřenou krajinou s polnostmi, obklopenou lesy, přičemž kompaktnost a malá rozloha Cholupic pouze doplňuje, ale nenarušuje přírodně-kulturní nastavení území. Mezi zvláštnosti patří historický dvůr uvnitř Cholupic, stejně jako dochovaný vesnický ráz některých staveb a celková struktura Cholupic, biotop vlhké louky, jenž hraje v okolí důležitou úlohu pro faunu a floru. V Cholupicích žije zhruba 500 lidí. Změna 1686 spočívá ve vymezení obytných a smíšených ploch, které obkrouží ze tří stran stávající obec. Rozloha těchto změn převyšuje nynější rozlohu zastavěného území. Dojde tedy k převážení.⁷⁴ Takové rozšíření obytné zástavby by zúžilo volné prostranství mezi zástavbou Prahy 4 a Cholupic na několik stovek metrů. Ke změně se pořizovalo hodnocení SEA - Strategic Environment Assessment - Zhodnocení strategického záměru z hlediska životního prostředí podle platného stavebního zákona 183/2006. Toto hodnocení SEA vychází z principů udržitelnosti, hodnotí ekonomický, sociální a environmentální pilíř. Stavební záměr je zhodnocen podle toho, jaký dopad bude mít na tři pilíře udržitelnosti. Mohlo by se zdát, že je to nástroj, který zamezí neudržitelnému a nepříznivému rozvoji sídel. Záleží však na jeho provedení a na důsledcích, které z něj plynou. Provádí se analýza SWOT - Strong points, Weak points, Opportunities, Threats - Silné stránky, slabé stránky, příležitosti, hrozby. Například slabou stránkou

⁷⁴ Město Praha. Změna ÚP [online]. 2009 [cit. 2011-04-13]. Praha. Dostupné z WWW: <http://magistrat.praha-mesto.cz/uzplan/uzemni_plan_hmp/zmeny_07_uphmp_koncept/zmeny_07_konc.htm>.

zamýšlené změny v Cholupicích je podle hodnocení SEA špatná dopravní obslužnost Cholupic pomocí hromadné dopravy, tedy v tomto případě autobusu. Hrozba spočívá ve zvýšení individuálního automobilismu - znečištění, hluk, dopravní zátěž. Cholupická SEA uvádí, že změna povede k rozsáhlým obytným plochám bez potřebné infrastruktury a občanské vybavenosti, že v místě ani okolí se nedostává pracovních příležitostí, vznikne „noclehárna“, společensky nedefinovatelná zóna bydlení bez vnitřní struktury. Urbanisticky není řešeno napojení na stávající obec. Obytné území povede k záboru orné půdy. Hodnocení SEA je záporné v environmentálním pilíři - minus 2 v záboru orné půdy - což je maximum. V ekonomickém pilíři dostaly pracovní příležitosti rovněž minus 2 (maximum). Minus jedna za infrastrukturu. V sociálním pilíři změna dostala minus 2 za urbanistické souvislosti a důsledky, minus 2 za přetížení dopravy, minus 2 za základní vybavenost v místě a minus 2 za základní vybavenost v okolí. Celkově v sociálním pilíři minus 1,8 (minus 2 je maximum). SEA tedy jasně ukazuje, že změna je nepříznivá, jde proti zásadám udržitelného rozvoje. V hodnocení se sleduje mnoho dalších dopadů - ÚSES - Územní systém ekologické stability - stanovuje biocentra a biokoridory - tedy místa významná pro faunu a floru a jejich propojení biokoridory, kudy se mohou živočichové nerušeně přesouvat. Taková místa mají zůstat nenarušená výstavbou, jsou zakotvena v územním plánu. Změna 1686 stanovuje výstavbu v místech biokoridoru, argumentuje se, že biokoridor je nefunkční, přesouvá jej o 200 metrů dále. Hodnotí se vliv na celoměstský systém zeleně, mnoho dalších. Změna a její odůvodnění jsou ukázkou, jak splnit normy stanovené různými regulacemi, ale přesto prosadit takové změny, které jdou proti smyslu regulací. Je dodržena litera předpisů, ale jde se proti duchu. Hodnocení SEA vydává nedoporučující stanovisko ke změně, celkové, i v jednotlivých pilířích. Jestli změna projde, je ovšem v moci Zastupitelstva. Hodnocení SEA je pomocné, nikoliv závazné. Odsouhlasených změn, které měly záporné stanovisko SEA, je mnoho. Proč byla tedy změna územního plánu Cholupic pořízena? Proč by město mělo zájem provádět nežádoucí změny, jdoucí proti udržitelnosti? Moravská stavební - Invest, a.s. a M.S.Cholupická, s.r.o. v Cholupicích stavějí bytové domy. Plánuje se výstavba bytových 3 bytových domů, celkem o 112 bytech. „Bytové domy vynikají svou moderní architekturou, která plně zapadá do rázu krajiny a působí tak velice příjemným dojmem. Tyto domy splní

očekávání i náročnější klientely.“⁷⁵ Na otázku odpoví ještě páději případ Benic. Benice rovněž náležejí k Praze, zatím zůstávají prostorově samostatným sídlem. Navrhovaná změna 1713/07 také spočívá v rozšíření obytné plochy. Předmětem změny je 52 hektarů, dnes převážně pole, záměr je měnit na obytnou funkci a částečně na plochy zeleně. Měněné území sousedí s přírodním parkem Botič - Milíčov. Situace je velice podobná jako u Benic. Dojde téměř ke srůstu se sousedícími Pitkovicemi a Čestlicemi. Návrh změny pořízené Prahou se zcela shoduje se záměrem developerských společností. Cooper, Robertson & Partners, ORCO zde plánují celkem 831 obytných jednotek.⁷⁶ Nemůže být pochyb, že změna byla zadána na míru potřebám developerů. Část projektů už stojí, 32 domů stojí v uzavřené komunitě. Územím výstavby probíhá biokoridor, developer v rámci marketingu svého projektu chválí, že pás biokoridoru s divokou přírodou vede zástavbou přímo ke komerčnímu centru projektu a spojuje jej s otevřenými plochami Prahy. Satelitní města představují problém, nejen z hlediska udržitelnosti. Jsou většinou závislá na centrální Praze, spotřebovávají služby, infrastruktury, aniž by sama přispívala a vytvářela hodnoty. Nové obyvatelstvo, které se najednou nastěhuje do nové výstavby nemá žádnou vazbu na zdejší prostředí. Vedle toho vzniká nerovnost mezi původními obyvateli a nově přistěhovanými. Vysoká cena nového bydlení předurčuje, že jen bohatí si budou moci dovolit zde bydlet. Vytváří se tak značné rozdíly mezi původními obyvateli a přistěhovalci. Nově přistěhovalí jsou patrně zvyklí na jistý životní standard, který ovšem mohou zajistit jen dojížděním do Prahy, dojíždění nejčastěji autem. Místní stávající spojení veřejnou dopravou (v případě Benic vzdálený vlak) nevyhovuje. Benice leží blízko příměstských nákupních center, nepochybně tedy nové obyvatelstvo bude podporovat chod těchto nákupních a „zábavních“ center. Satelitní města postrádají strukturu, řady identických domů vyrovnané na polích nemohou dosáhnout jakosti rostlého města. Stojí zde jen domy. Užitečným uvědoměním, proč satelitní městečka nefungují, je podívat se na jejich vznik. Často za vznikem stojí developerský záměr. Poptávka lidí po bydlení „na venkově“, „v přírodě“, „za městem“, „stranou od ruchu města“, poptávka po vlastní zahradě, po vlastním domě, to vše za dosažitelnou cenu, tzn. mimo město, protože

⁷⁵ MS Invest. *Cholupice* [online]. 2010 [cit. 2011-04-15]. Cholupice. Dostupné z WWW: <<http://www.ms-invest.cz/cholupice/?page=3>>.

⁷⁶ CR. Benice [online]. 2010 [cit. 2011-04-16]. Benice. Dostupné z WWW: <http://www.cooperrobertson.com/what_we_do/projecttype/communities/benice.php>.

ve městě nebývá místo pro zahrady, mimo město, protože domy se zahradou ve městě jsou cenově nedostupné, taková poptávka se setkává s nabídkou developera. Ten za městem zastaví pole, postaví zde identické domy za nízké náklady, prodá je a hledá další pole. Developer nemá zájem stavět jakoukoli infrastrukturu, protože ji nemůže prodat, prodat může jen jednotlivé domy. Lidé si často neuvědomí, jaký život si připravují, spoléhají, že vždycky budou moci dojet za tím, co k životu potřebují. Satelitní města nemívají veřejné prostory, není zde nic kromě domů, co by poskytovalo důvod k návštěvě. Jak lze vidět v mnoha případech, obyvatelé satelitních domů, jejichž zahrady bývají natěsnány k sobě, takže neposkytují soukromí, pomocí živých či zděných plotů staví hranice. Uzavírají se do soukromého světa. Takže jediná příležitost pro veřejný život je buď v nákupním centru, anebo ve městě.

11. Příklady udržitelného urbanismu

Na závěr práce se hodí zařadit dobré příklady městských částí, jejichž stavba a fungování může sloužit za vzor udržitelnosti provedené v praxi. Švédsko se vyznačuje tím, že mnoho měst zapracovává Místní Agendu 21, program cílený na udržitelnost. Snad nejzdařilejším projektem je Hammarby Sjöstad ve Stockholmu. Tato ekologicky příznivá čtvrť byla navržena za spolupráce městské správy, agentur a firem. Uplatnil se zde přístup toků energie a materiálů. Od počátku byl vytvořen propracovaný model metabolismu - jaké vstupy a výstupy jsou třeba, jaké toky se mohou propojit a zacyklovat. Například zhruba 1000 bytů využívá sporáky na bioplyn, který se pořizuje z odpadních vod pocházejících ze čtvrti. Autobusy, které oblast obsluhují, je také využívají. Odpad je sbírán do podzemí, kde se účinně třídí na organický, recyklovatelný a zbylý. Spalitelná část ohřívá vodu, jež se rozvádí, a slouží k výrobě elektřiny. Dešťová voda se svádí k zavlažování přilehlých zelených ploch. Nízká energetická náročnost je zaručena také rozvržením dopravy. Spojení s centrem Stockholmu zajišťuje kolejová doprava, k pohybu po okolí lze využít pěší a cyklistickou síť. Sdílená auta rozmístěná po čtvrti také přispívají k menší potřebě mít vlastní auto. Až se čtvrť plně zastaví, ubytuje až 25 000 obyvatel, s 10 000 pracovními místy. Čtvrť stojí na bývalém průmyslovém území, takže nedošlo ani k záboru nové půdy. Roli zde hraje i promíchávání funkcí, takže nedochází k pravidelným masivním přesunům obyvatelstva. Další rozměr přináší blízké jezero, podél něj se nacházejí obnovená přírodní stanoviště flory a fauny. Nedaleko čtvrti se rozkládá i les. GlashusEtt, centrum pro environmentální vzdělávání výstavou přibližuje fungování životního prostředí, samotná stavba užívá technologie příznivé pro životní prostředí. Hammarby ukazuje, že pokud se rozvine smysluplná spolupráce, může být nalezeno účinné a celkové řešení mnoha součástí udržitelnosti.⁷⁷ Jiných příkladů lze nalézt dost, alespoň je vyjmenuji a přiblížím, v čem vynikají. Čtvrť Nieuwland v Amersfoortu v Nizozemí se vyznačuje dobrou pěší obslužností, na střechách většiny budov jsou instalovány fotovoltaické články pro elektřinu a solární panely pro ohřev vody. Celkový

⁷⁷ WHEELER, Stephen. Case Studies of Urban Sustainability. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 393-454.

výkon fotovoltaických článků činí 1,3 MW. Dva zkušební domy během roku spotřebují tolik energie, kolik vyrobí. Village Homes v Davisu v Kalifornii je postaven na rozsáhlém užití veřejných zahrad pro 240 domácností, zahrady se propojují, domy jsou seskupeny a sdílejí menší úseky zeleně, které se spojují s ostatními skupinami domů atd. Vazby mezi obyvateli panují silné, kriminalita je nižší než v okolních čtvrtích. Beddington Zero Energy Development - Beddingtonská zástavba nulové energie na jihu Londýna je poháněna výhradně energií z obnovitelných zdrojů a sama také k výrobě přispívá. Orientace na jih, prosklené plochy, dobrá izolace, samonatáčivé ventilátory, zahrady na střeších vedou k příznivému chodu. Dřevo z blízkých udržitelných lesů slouží na otop - v kombinované spalovně se mění na teplo a elektřinu. Fotovoltaické články nabíjejí sdílená elektroauta. Bogotá v Kolumbii zavedlo systém autobusů, jimž jsou vyhrazeny zvláštní koridory oddělené od ostatní dopravy - snížila se tak doba potřebná k cestování, nehodovost a snížily se emise. Město vytyčilo 300 km cyklostezek, stovky parků. Jedna z hlavních tříd v centru se proměnila v pěší zónu, v délce 17 km. Kromě toho každou neděli pořádá cyklistickou akci, kdy zavře pro auta hlavní silnice po městě a umožní pěším a cyklistům, aby se vydali do ulic. Akce přitahuje údajně 1,5 milionu obyvatel (město má 7 milionů) a slouží jako posílení společenského života.⁷⁸ Mohlo by se pokračovat, ale smyslem bylo ukázat, že kde je vůle, tam se podaří uskutečnit kroky směrem k udržitelnosti a k příznivějším podmínkám pro lidský život. Je zapotřebí, aby nastala spolupráce mezi různými politickými složkami, odborníky, investory atd. Zlepšení nemusí nutně spočívat jen v inovativních technologiích, které vyžadují zpracovat najednou celé území, své místo mají i prosté dobré nápady (sdílení aut, uzavírky a cyklojízdy).

Na konci se můžeme zamyslet nad úkoly, které čekají urbanismus. Výklad o udržitelnosti a příklady udržitelného urbanismu můžeme už uzavřít. Nestačí jen odvést dobrou práci z hlediska udržitelnosti, je nutné mít na zřeteli také podnětný urbanismus. Roman Koucký vyjadřuje potřebu se nějak projevit. Nestačí jen chránit historické hodnoty a přizpůsobovat se jim, chodit kolem nich po špičkách. Urbanismus potřebuje nové podněty a

⁷⁸ WHEELER, Stephen. Case Studies of Urban Sustainability. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 393-454.

vize. Místo zaslepení funkčním zónováním je třeba silných ambicí. Územní politiky staví plány na prosperitě bez zátěže, na nicneříkajících formulích o zeleni. Zadávání veřejných zakázek se řídí podle ceny. Jak ale může návrh za nejnižší cenu v sobě nést nejvyšší urbanistickou hodnotu? ⁷⁹

⁷⁹ KOUCKÝ, Roman. Současnost je vrcholem historie. Zlatý řez. 2010, 6, s. 82-85.

12. Vize

Centrum DOX uspořádalo besedu Vize Prahy. Po přednáškách jednotlivých odborníků (Miloš Havelka, Tomáš Kostecký, Petr Kratochvíl, Adam Gebrian a další) se rozproutila diskuse mezi přednášejícími a posluchači. Takové akce mají velký potenciál: odborníci používají promyšlené nástroje a pojmy - identita místa, paměť, reprezentace atd. a posluchači mohou přímo sáhnout do vlastní zkušenosti s městem a něco vylovit. V diskusi pak přednášejí svoje pohledy, zkušenosti, mohou navázat na pojmy a témata odborníků, diskuse plyne a zastavuje se samovolně u důležitých témat, nepodstatná opouští, dochází k výměně názorů. Takové akce by bylo jistě obohacující použít i při procesu urbanismu. Dát hlas veřejnosti, nechat, aby lidé sami měli možnost formulovat svoje potřeby, obavy, při debatách se rychle šíří informace a účastníci na sebe reagují v reálném čase, může vzniknout spontánní tvoření nápadů, vybavování si dobrých příkladů z jiných měst, člověk se může podívat na témata z jiných úhlů. Urbanisté by mohli regulovat úvahy - co je a není možné atd. Je třeba se na město v jeho možnostech. Je na škodu vymezovat role, například, že urbanismus se zabývá pouze fyzickým prostředím a vedení cyklostezek přenechává na příslušných odborech Prahy, nebo že psaní stavebního zákona nenáleží komentovat neziskovým organizacím. Jestliže se má dosáhnout podstatných změn, je nezbytné, aby se lidé přestali uzavírat ve svých pravomocech a postech a začali spíše spolupracovat a nastavili systém tak, aby usnadňoval přijímání změn. Velké projekty si vyžadují velké spolupráce. Výše zmíněné byly hlasy, které kritizovaly některé nástroje územního plánování. Ať se tedy změní. Budoucí generace by těžko pochopily, že jsme nezanechali po sobě žádný urbanismus jen proto, že nám v tom bránily naše vlastní předpisy. A také připomenou zásadu udržitelnosti, že bychom neměli kompromitovat možnosti budoucích generací, aby naplnily svoje potřeby. Proto bychom jim neměli odkazovat nefungující systém plánování a rozdělení společenských a politických rolí. Aby se něco podařilo, je třeba chtít a také vědět, proč se chce právě to a ne ono. Jak ukazuje historie, tak lze cíleně měnit kulturu, musí nastat příhodné podmínky a pak stačí dobře cílený impuls. Leží před námi otázka, jak naložit s veřejným prostorem a se životem v něm. Z románů, fotografií, vyprávění se dozvídáme, co podnikali naši předkové ve městech, jaké zábavy a podněty jim město přinášelo - například korzování, promenády,

hudební produkce v altáncích, říční plovárny, ... Některé činnosti provádíme stále, nové jsme přidali. Ale snad se lidská vynalézavost nevyčerpala. Prostředí (města) by především mělo být stimulující pro společenský život. Aby se lidé pouze nemíjeli, ale aby měli důvod někam jít, nějaké místo navštěvovat. Potenciál leží ve čtvrtích mimo širší centrum. Některé čtvrti zdánlivě nenabízejí důvod k návštěvě. Ale čtvrti by se mohly stát charakterotvornými, skrze smíšené užití by mohly přitáhnout různé zájmové skupiny a podnítit jejich setkávání. Proč například nevytvořit vhodné prostředí (s odpovídajícími stavbami, vybaveností, cestami, sezením,...) pro uliční umělce, místo, kde by bylo možné provádět vedle sebe různé druhy uměleckých představení? Zároveň by toto místo mělo zvláštní režim hospodářský, takový, který by neztěžoval sem umělci přijít a bez zvláštního povolení předvést a přivydělat si? Také možná chybí městská divočina, vyhrazené přírodní území, divočejší než park, s tekoucí vodou, terénem, různými typy stanovišť, aby zde mohla žít různá fauna a flora a zároveň kam by mohli přijít lidé a najít zde svůj soukromý kout. Lidé si mohou dnes užívat rozličných podnětů - dokumentární pořady v televizi je mohou přenést na vzdálená místa, internetové sítě spojují lidi přes celý svět, ale pokud tvořivost budeme využívat naplno, patrně objevíme způsoby, jak vytvořit takové městské prostředí, aby člověka přitahovalo a umožnilo mu ve veřejném prostoru provádět podnětné činnosti, aby mohl potkávat lidi nikoliv vzdálené přes celý svět, ale lidi, kteří s ním budou sdílet používání města. Jestliže kulturní ekologie bere sídla jako projev sociálních vztahů a organizace, můžeme sídla stavět a upravovat a vybavovat tak, aby měla moc sociální dění katalyzovat, utvářet, podněcovat. A zajistit, aby ve městě bylo co nejméně nijakých míst, aby mělo cenu navštěvovat všechny části, zajistit rovnost v přístupu, zamezit rozlézání města, spíše je dostavovat a přestavovat nepoužívané části. Pojmout dopravu tak, aby nebyla omezením a aby snadný pěší průchod zůstal zaručen, aby se jistou decentralizací dosáhlo toho, že služby a potřebné funkce budou v každé části v dosahu. Patřičnou cenovou politikou zajistit, aby obyvatelé centra nemuseli za cenově dostupnými statky docházet na periferii.

Pro tyto účely můžeme použít poznatků z historie, kulturní antropologie, sociologie, psychologie, estetiky a dalších disciplín. Nyní se nabízí opět sáhnout pro umění, aby svými okřídlenými prostředky završilo sdělení:

„My žijeme v Praze,
to je tam,
kde se jednou zjeví
duch sám“⁸⁰

⁸⁰ PLASTIC PEOPLE OF THE UNIVERSE. *Egon Bondy's Happy Hearts Club Banned*. [zvukové CD]. Praha: Globus Music, 2001. Text písně přejatý z básně Egona Bondyho *Magické noci*.

13. Závěr

Přítomná práce přiblížila dva velké kulturní jevy - urbanismus a udržitelnost. Představila je coby ideové systémy spjaté s kulturními hodnotami a také jako činnosti. Výklad vybral určité významné body v jejich historických vývojích. Rozebral teoretické stránky a zasadil oba jevy do kulturního kontextu, ukázal, že v obou se odrážejí nastavení dané kultury v danou dobu. Na témata bylo poukázáno v perspektivě kulturně antropologické - tedy jak hodnoty udržitelnosti a urbanismu proměňují svůj obsah, když je vystavíme srovnání s odlišnými kulturami. Zejména pojem „potřeb“, jak s ním pracuje udržitelný rozvoj, byl podroben kritickému zkoumání. Urbanismus byl představen jako pole zásad a provádění, které je uchopováno zcela různorodě, kde vedle sebe existují různé výklady jeho úkolu. Urbanismus je činností, která plní četné úkoly - ustavuje chod společnosti skrze hmotnou výstavbu, odráží tedy trendy jako například industrializace, sociální stratifikace. Je na něj ovšem kladen i nárok normativní, je užíván jako nástroj pro řízení společenských a ekonomických změn. V tomto ohledu se propojuje s udržitelným rozvojem, jehož cílem je nastavení lidské kultury a její vazby na životní prostředí tak, aby se dosáhlo dynamicky rovnovážného stavu a život byl v plnosti zajištěn budoucím generacím bez omezování jejich možností. Na příkladech městských částí, které dokázaly takové požadavky vesměs naplnit, nebo se jim alespoň výrazně přiblížit, bylo ilustrováno, jakými cestami se může urbanismus s ohledem na udržitelnost ubírat. Ke konci jsem představil svoje návrhy, jak pomocí poznatků společensko-vědních oborů a zapojení veřejnosti lze usilovat o záměrné stavění lidských sídel tak, aby podněcovala společenský život.

14. Literatura

ALLMENDINGER, Philip. *Planning Theory*. Basingstoke: Palgrave, 2002. 239 s.

Arnika. *Arnika* [online]. 2009 [cit. 2010-12-02]. Jednání zastupitelstva. Dostupné z WWW: <<http://arnika.org/tiskove-zpravy/prazsti-zastupitele-hlasuji-proti-obcanum-ktere-ani-nenechaji-promluvit>>.

Arnika. *Arnika* [online]. 2010 [cit. 2011-04-02]. Jednání zastupitelstva. Dostupné z WWW: <<http://arnika.org/novinky/magistrat-bude-muset-jeste-ukazat-zda-je-skutecne-otevrenejsi-obcanum>>.

BBC. *BBC* [online]. 2008 [cit. 2011-04-10]. BBC News. Dostupné z WWW: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/7456897.stm>>.

BEATLEY, Timothy. Introduction to Part One. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 8-10.

BEATLEY, Timothy. From the Introduction to The Limits of Growth. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 48.

Club of Rome. *Club of Rome* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Characteristics. Dostupné z WWW: <<http://www.clubofrome.org/eng/about/3/>>.

Club of Rome. *Club of Rome* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. Characteristics. Dostupné z WWW: <<http://www.clubofrome.org/eng/about/4/>>.

CR. *Benice* [online]. 2010 [cit. 2011-04-16]. Benice. Dostupné z WWW: <http://www.cooperrobertson.com/what_we_do/projecttype/communities/benice.php>.

CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

ČESKÁ REPUBLIKA. *Zákon ze dne 14. března 2006 o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon)*. In Sbírka zákonů. 2006, Částka 63, 183. s. 2226-2289.

DAVOUDI, Simin. Sustainable Development and Planning. In LAYARD, Antonia, et al. *Planning for a Sustainable Future*. New York : Taylor and Francis, 2001. s. 7-17.

EBENEZER, Howard. *Garden Cities of To-morrow* [online]. ? : Forgotten Books, 1960 [cit. 2011-04-02]. Dostupné z: <<http://books.google.cz/books?id=ujzvUyqvGCoC>>.

Edinburgh Magazine. December 1848. cit. podle LUCEY, Norman. *Howard* [online]. ? [cit. 2011-04-01]. Sir Ebenezer Howard. Dostupné z: <http://www.rickmansworthherts.freemove.co.uk/howard1.htm>

Epos o Gilgamešovi. Přeložili Blahoslav Hruška, Jiří Prosecký, Marek Rychtařík. Praha: Lidové noviny, 2003. 410 s.

FIALOVÁ, Irena, et al. *D3A: Živá architektura*. Praha: Zlatý řez, 2009. 263 s.

FILIP, Jan. *Keltská civilizace a její dědictví*. Praha: Academia, 1996. 207 s.

FRANĚKOVÁ, Eva. Prosperita bez ekonomického růstu. 7.G. 2011, XX, 1, s. 6-7.

GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 565 s

HONZÍK, Karel. Ke studiu psychologického účinku v architektuře. Život. 1942-1943, XVIII, 2, s. 58-60. cit. podle CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

IEA. *Key World Energy Statistics 2010*. [online soubor PDF] [s.l.] : IEA, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2010/key_stats_2010.pdf

JELÍNEK, Jan. *Střecha nad hlavou: Kořeny nejstarší architektury a bydlení*. Brno: VUTUM, 2006. 463 s.

JEROME, André. Série osobních rozhovorů s ním. Praha, 2010.

Letchworth Garden City [online]. ? [cit. 2011-04-05]. Letchworth Garden City. Dostupné z: <http://www.lethworthgardencity.net/>

LUCEY, Norman. *Howard* [online]. ? [cit. 2011-04-01]. Sir Ebenezer Howard. Dostupné z: <http://www.rickmansworthherts.freemove.co.uk/howard1.htm>

KOUČKÝ, Roman. Současnost je vrcholem historie. In *Zlatý řez*. 2010, č. 6, s. 82-85.

MASLOW, Abraham. *Motivation and Personality*. New York: Harper and Bros., 1959. 411 s.

Město Praha. Změna ÚP [online]. 2009 [cit. 2011-04-13]. Praha. Dostupné z WWW: <http://magistrat.praha-mesto.cz/uzplan/uzemni_plan_hmp/zmeny_07_uphmp_koncept/zmeny_07_konc.htm>.

Mirror. *Mirror* [online]. 2008 [cit. 2011-04-11]. Primark child labour. Dostupné z WWW: <<http://www.mirror.co.uk/news/top-stories/2008/06/23/primark-child-labour-is-ethical-shopping-a-luxury-we-can-t-afford-115875-20617831/>>.

MS Invest. *Cholupice* [online]. 2010 [cit. 2011-04-15]. Cholupice. Dostupné z WWW: <<http://www.ms-invest.cz/cholupice/?page=3>>.

ORTOVÁ, Jitka. *Kapitoly z kulturní ekologie*. Praha: Karolinum, 1999. 141 s.

OSN. DSD [online]. 2009 [cit. 2011-04-11]. DSD Resources. Dostupné z WWW:
<http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/res_agenda21_02.shtml>.

OSN. *Report of the World Commission on Environment and Development : Our Common Future*. [s.l.] : [s.n.], 1987. 374 s. Dostupné z WWW:
<<http://www.worldinbalance.net/pdf/1987-brundtland.pdf>>.

OSN. UN [online]. 2009 [cit. 2011-04-12]. United Nations Johannesburg Summit 2002. Dostupné z WWW:
<http://www.johannesburgsummit.org/html/whats_new/feature_story41.html>.

OSN. *World Urbanization Prospects: The 2009 Revision*. [online soubor databáze] [s.l.] : OSN, [s.n.] [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: http://esa.un.org/unpd/wup/CD-ROM_2009/WUP2009-F02-Proportion_Urban.xls

Oxford Advanced Learner's Dictionary [online]. 2010 [cit. 2011-04-10]. Dostupné z: <http://www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com/dictionary/need_3>.

PLASTIC PEOPLE OF THE UNIVERSE. *Egon Bondy's Happy Hearts Club Banned*. [zvukové CD]. Praha: Globus Music, 2001. Text písně přejatý z básně Egona Bondyho *Magické noci*.

POE, Edgar Allan. *The Fall of the House of Usher*. Přeložil Kryštof Mrnka. Praha: 2010.

RULF, J. *Gedanken über die schoene Baukunst, in Hinsicht der Art und Weise, wie...* Prag, 1829. cit. podle HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

SOUKUP, Václav. *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 669 s.

STEFAN, Oldřich. Architektura, theorie a život. Život. 1942-1943, XVIII, 2, s. 50-58. cit. podle CZUMALO, Vladimír. *Česká teorie architektury v letech okupace*. Praha : Karolinum, 1991. 126 s.

VITRUVIUS Pollio, Marcus. *Deset knih o architektuře*. Přeložil Alois Otoupalík. Praha: Svoboda, 1979. 430 s.

WAGNER, Otto. *Die Baukunst unserer Zeit*. 4. vyd., Wien, 1914. cit. podle HRŮZA, Jiří. *Teorie města*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 328s.

WHEELER, Stephen. Towards Sustainable Development. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 59-62.

WHEELER, Stephen. Case Studies of Urban Sustainability. In BEATLEY, Timothy; WHEELER, Stephen. *The Sustainable Urban Development Reader*. Second edition. New York : Routledge, 2009. s. 393-454.

WHO, FAO, UNU. *Protein and Amino Acid Requirements in Human Nutrition*. [online soubor PDF] Geneve, 2002 [cit. 2011-04-05]. Dostupné z: <http://whqlibdoc.who.int/trs/WHO_TRS_935_eng.pdf>

World Bank. *World Bank* [online]. 2011 [cit. 2011-04-10]. World Bank. Dostupné z WWW: <<http://www.worldbank.org/depweb/english/beyond/global/glossary.html#34>>.